

Kisebb közlemények. — Kleinere Mitteilungen.

A Szecsvan-expeditio.

Dr. Weigold Hugó levele Schenk Jakobhoz.

Peking, 1916. január hó 10-én.

Szerencsésen visszatérve Kinába, ahol az ember megint valamenynyire biztonságban érezheti magát, rövid hiradást adok 1915. évi tibeti utazásaimról és kutatási eredményeimről. Minthogy ezek a területek még csak kevéssé vannak kikutatva, azért a térképeken aligha lehet mindig követni az utaimat. Májusban érkeztem meg FUNKE-val *Tatszienlu*-ba, ahol ő szeptember végéig meg is maradt, míg én az idő legnagyobb részében egyedül kutattam a belső területeken. Júniusban és július elején a *Tatszienlu*-tól délnyugatra eső ismeretlen területen, ahol előttem még csak egyetlen egy fehér ember, egy misszionárius járt, 21 napon át utazgattam. Már ezt az utamat is titokban kellett megtennem és saját három lovamat kellett teherhordásra fölhasználnom, minthogy a kínai hatóságok európai embert egyáltalában nem akarnak az ország belsejébe engedni s ezért *ula*-állatokat (a tibetiek által robotban szolgáltatott háti és ígás állatok) se bocsátanak rendelkezésre. Ennek a határelzárásnak az oka a még mindig rendezetlen és veszélyes helyzetben gyökerezik. Hiszen 1915. február havában kínai katonák és tibetiek még a fővárost is bevették és kifosztották. Habár megverték őket, a tibetiek az ország belsejében tovább is garázdálkodtak rabolva és gyilkolva s állandó veszedelmet jelentettek. S különösen ez a törzs volt hirhedt a kegyetlenkedéseiről. A dolgok ezen állása mellett úgyszólván lehetetlenségnek látszott, hogy megvalósíthassam tudományos programom utolsó és legfontosabb részét: délkeleti Tibet állatvilágának föl kutatását s ezzel megszüntetni azt a nagy hézagot, amelyet eddigi ismereteinkben a *Himalaya*, *Yünnan*, *Szecsvan* vidék és a *Kukunor-Kanszu* terület által körülrzárt, ismeretlen föld alkotott. Tibet kínai részének helytartója *Tatszienlu*-ban csakugyan kategorikusan megtiltotta *Dawo*-n túl a további utazást az ország belsejébe s odáig is csak egy misszionárius, SÖRENSEN úr kíséretében engedett el. Ennek dacára is titokban tovább mentem volna, ha lett volna elegendő anyagi erőm ahhoz, hogy magam szerel-

jek föl egy nagyobb karavánt. Szerencsémre a dolog azonban mégis csak sikerült. Megkaptuk az ulákat és hivatalosan *Dawo*-ig utaztunk, ahova 7 nap mulva értünk el. Itt azután kijelentettem a hivatalnoknak, hogy én minden körülmények között tovább utazom *Batang* felé, akár ad ulákat és kíséretet, akár nem, mert nincsen semmi joga ahhoz, hogy engem föl tartóztasson. Van jó fegyverem és három lovam a legszükségesebb podgyász szállítására, én és az embereim pedig majd gyalogszerrel megyünk tovább. Sokkal erősebb eltökélést mutattam, mint amennyivel tényleg rendelkeztem, mert hiszen hátsulok nélkül csak nem tehettem volna meg az óriási utakat ezekben a rettenetes magasságokban. Ő vele azonban el tudtam mindezt hitetni s így mégis kaptam ulákat, igaz, hogy nem hivatalosan s ezért kíséretet már nem adott. Bizonyára arra gondolt, hogy még sokkal ferdébb helyzetbe juthatna, ha fenyegetésemet beváltva csakugyan gyalogszerrel indulok az ország belsejébe, ami itt nagy kockázattal jár. Megadtam neki az igazolványt arról, hogy ő mindent megtett szándékom megmásítására s hogy ezért felelősség őt nem terheli. Ez természetesen nem mentette őt meg attól az orrtól, amit a főnökétől kapott, de utóvégre ezzel én már nem törődhettem, nálam a fődolog a tudomány volt. Ugyanilyen módon erőszakoltam ki a továbbutazást *Drangu* (*Csang-gu*), *Ganse* (*Kanzego*) és *Boei* városokban és 30 napi majdnem szakadatlan lovaglás után ezen az úgynevezett északi országúton elérkeztem *Batang*-ba, mely a felső *Yangtse* közelében fekszik. Útközben alig kaptunk élelmet s nagyon nehéz volt szegény agyonstrapált lovaim számára takarmányt szerezni. Az úgynevezett déli országút, amely *Litang*-on át vezet *Batang*-ba, rövidebb ugyan, de a hadiállapot miatt el volt zárva s ulákat ott még sokkal nehezebben lehetett volna kapni.

Ha az ember egyszer túl van a *Tatszienlu* környékén lévő hágókon, melyek kivétel nélkül 4000 méternél magasabbak, akkor néprajzi, állattani és növénytani szempontból már *Tibet*-be jutott s néhány nap után már olyan *Tibet*-be ér, amelynél hamisítatlanabbat még *Lhassa* vagy *Sigatse* sem nyújthat, amint azt kérdésemre mindenki megerősítette, aki *Lhassa*-ban járt, így többek között a tolmácsom is. Augusztus 27-én tehát elérkeztem *Batang*-ba, ahol az amerikai misszió orvosa, DR. SHELTON és a misszió többi tagjai rendkívül kedvesen fogadtak. Ez a legtávolabb eső helyek egyike, ahol még fehér ember található s igazán jól esett megint egy kis civilizáció az utazás sok nélkülözései után, amikor «*dzsumba*» volt a főételünk s a mosakodás a ritkább fényűzéshez tartozott.

Amikor már egyszer *Batang*-ban voltam, természetesen még fokozódott az étvágyam s a közelebbi környéken végzett kutatások után újra tovább akartam menni, egészen a jelenleg már teljesen független

Lhassa-Tibet határáig, ahol fegyveres kínai és dalai-lamai katonák néznek egymással farkasszemet, azután déli irányban addig, aníg csak meg nem találtam a *Yünnan*-faunával való kapcsolatot. A hatóságok természetesen ezúttal is mindent megtettek, hogy ebben megakadályozzanak, de én titokban málhás állatokat béreltem és szeptember 15-én megszöktem délnyugati irányban a hatalmas *Mekong*-folyam felé. Minden hivatalos kíséret nélkül itt is bántódás nélkül tovább jutottam, habár *Batang* közvetlen környékén is történtek fosztogatások. Augusztus 19-én elérkeztem *Jiencsin*-be (tibeti nyelven *Zaka*, a térképeken pedig elég furcsán *Jerkalo* néven szerepel) a *Mekong* mellett, melynek mentében azután hihetetlenül veszedelmes úton délfelé haladtam. Már *Attense* előtt rábukkantam az első *Yünnan*-madarakra s ezért szeptember 26-án visszatértem *Attense*-től *Batang*-ba, ahová más utakon 20 nap mulva érkeztem meg. Gazdag és rendkívül érdekes tudományos gyűjteményekkel tértem vissza erről az útról s oly tájképlátványok emlékeivel, amelyekhez fogható csak kevés akad a földön. Minthogy a *Mekong*-folyó a határt alkotja, azért elérkeztem addig, ameddig csak lehetett, mert a határ most hermetice el van zárva s most még jobban, mint előzőleg bármikor s a magamnak kitűzött földadatot utolsó pontig megvalósítottam. *Batang*-nál még egyszer fölmentem a havasok közé, hogy *wapitisszarvasokra* vadászak, meg is közelítettem egy 30 darabból álló falkát s egy erős bikát megsebesítettem, de nem kaptam meg, ami bántani fog, amíg csak élek. Nagyon boldog voltam azonban, hogy egyébként oly sok eredményt értem el s 33 nap alatt, félig-meddig eltoloncoltatva ismét az északi úton, de most a nagy Lama-kolostoron és fejedelmi székhelyen, *Derge*-n át visszamentem *Tatszienlu*-ba. Útközben elejtettem még egy *kékjuh*-gidát s átéltem egy rettenetes hóvihart. *Tatszienlu*-ból azonnal lejöttem Kinába és *Hankau* érintésével *Peking*-be mentem. Megemlítem még, hogy az odautazás alkalmával 5 napig olyan úton haladtam *Rombacza*-tól *Boei*-ig, amelyen előttem még csak egy misszionárius ment végig s hogy a visszautazáskor az egyik emberemre lesből rálöttek, de csak egy golyó talált s az is csak a kabátja ujját lyukasztotta át. Csak véletlen volt, hogy nem én haladtam szokásom szerint a karaván élén.

Legjobban érdekelték egyebek között a Tibet belsejében lévő, magas fekvésű puszták, amelyeken tömérdek pocok (*Lagomys*) és a velük szimbiozisban élő havasi pintyek (*Montifringilla mandelli* és *ruficollis*) és *Podoces humilis* tanyáztak. Ugyanitt rábukkantam a tibeti *Acanthis flavirostris*-ra és — ami bizonyára ujdonság lesz — a *Petronia*-ra. A himalayaholló, *fakó keselyű* és a *saskeselyű* közönségesek voltak, különösen az utóbbi. Ugyancsak gyakori volt 5000 méteren túl a *Tetrao-phasis henrici* és a *vadbirka* (nahur). A *fekete harkály* se volt ritka

s löttem 2 háromujjú harkályt is (*Tridactylus funebris*). Vöröslábú csanakók és folyami csérek együtt fészkeltek a bütykös ásólúddal. Havasi csókák ritkábbak a szirti varjagnál. Őszi átvonulók: *Phoenicopterus erythrogastra grandis*, *Pratincola insignis*, sárga billegetők, nagy örgébics, vadludak, vadrécék, szárcsa, bibic és gulipán együtt a pusztai ölyvvel és kerecsen sólyommal, melyet, sajnos, nem tudtam elejteni. A belső részeken egy buhút löttem s egy széki csért, úgyszintén *Anthus campestris*-t. Hogyan magyarázod ezt? A 4000-tól 6000 méter magasságban lévő területeken *Montifringilla brandti*, *Eremophila*, *Prunella rubecuooides*, *fulvescens* és *collaris*, *Carpodacus rubicilla*. Az emlős fauna azonban nem éppen gazdag.

Most Pekingben vagyunk és a német táborban a követségénél kapunk szállást. Ez egész más ország, mely sokkal inkább mongolnak látszik, mint kínainak. A város imponál a nagy parkjaival, de óriási kiterjedése miatt nagyon egyhangú. Az időjárás hideg, minden csupa dér, míg hó kevés van.

Ha nem megy másként, akkor a tiencsini német iskolában a háború végéig valamilyen tanítói állást vállalok, de okvetlenül meg szeretnék még ismerkedni Kína északi részének állatvilágával, mely célból a *Shanszisz* hegyvidékre vagy az északi hegyrendszerbe kellene kirándulni.

Die Szetschwan-Expedition.

Ein Brief von Dr. Hugo Weigold an Jakob Schenk.

Peking, 10. Jänner 1916.

Glücklich wieder zurück in China, wo man wieder in Sicherheit ist, will ich eine kleine Schilderung meiner Reisen in Tibet in 1915 und meiner Arbeitsergebnisse dort geben. Auf den Karten wird man diese Fahrten nur teilweise verfolgen können, da diese Gegenden noch wenig erforscht sind. Im Mai kamen FUNKE und ich in *Tatsienlu* an, wo er bis Ende September blieb, während ich den größten Teil der Zeit allein im Innern war: im Juni bis Anfang Juli auf einer 21-tägigen Reise durch unerforschtes Gebiet südwestlich von *Tatsienlu*, wo vor mir nur ein Missionär als einziger Weißer gereist war. Schon diese Reise mußte ich heimlich mit meinen eigenen drei Pferden als Lasttieren machen, da die chinesischen Behörden keinen Europäer ins Innere lassen, man also auch keine *Ula-Tiere* (das sind von den Tibetern in Frohndienst gestellte Reit- und Lasttiere) bekommen kann. Der Grund dieser Absperrung ist die noch immer ungeklärte und sehr gefährliche Lage. Hatten doch in Februar dieses Jahres chinesische Soldaten und Tibeter sogar die Hauptstadt eingenommen und geplündert. Sie waren zwar geschlagen worden, aber diese Tibeter trieben sich mordend und plündernd im Innern als große Gefahr herum. Und gerade dieser Stamm

war als besonders grausam bekannt. Diese Sachlage schien die Ausführung des letzten und Hauptteils meines wissenschaftlichen Programmes, die Erforschung der Fauna Südost-Tibets, die Ausfüllung der großen Lücke zwischen *Himalaya*, *Yünnan*, *Szetschwan* und *Kukunor-Kansuh* in unserer Kenntnis vollständig unmöglich zu machen. In der Tat verweigerte mir denn auch der Statthalter von Chinesisch-Tibet in *Tatsienlu* ganz kategorisch jedes Reisen ins Innere weiter als bis *Dawo*, und bis dahin auch nur in Begleitung eines Missionärs, Herrn SÖRENSEN. Ich wäre trotzdem heimlich weiter gegangen, wenn ich die Mittel gehabt hätte, eine eigene größere Karawane auszurüsten. Zum Glück sollte es aber auch so gelingen. Wir reisten offiziell mit Ulas nach *Dawo*, das sind 7 Tage. Dort erklärte ich dem Beamten, ich würde auf jeden Fall allein, auch wenn er mir keine Ulas und Eskorte geben würde, nach *Batang* gehen, da er mich ja auf keine Weise aufhalten könne. Gute Waffen und drei Pferde zum Tragen des Allernotwendigsten hätte ich, und ich und meine Leute würden laufen. Ich täuschte ihm mehr Energie vor, als ich hatte, denn ohne Reittiere hätte ich die ungeheuren Strecken in diesen kolossalen Höhen doch nicht zurücklegen können. Doch er mußte mir glauben und gab mir schließlich Ulas, allerdings inoffiziell, also auch ohne Eskorte. Er sagte sich wohl, daß er in noch viel schiefere Lage kommen könne, wenn ich meine Drohung wahr machen und zu Fuß gehen würde, was in jenem Lande ein Wagnis ist. Ich gab ihm die Bescheinigung, daß er alles getan habe, mich aufzuhalten, und er keine Verantwortung habe. Das konnte ihn allerdings nicht vor einem Rüffel seitens seines Vorgesetzten bewahren, aber für mich kam selbstverständlich zuerst die Wissenschaft. In gleicher Weise nötigte ich die Beamten in *Drangu (Chang-gu)*, *Ganse (Kanzego)* und *Boei* und kam so in 30 Tagen fast ununterbrochenen Rittes auf dieser sogenannten Nordstraße in *Batang* nahe dem oberen *Jangtse* an. Unterwegs war es schwer Proviant, und sehr schwer Futter für meine eigenen armen, böse heruntergekommenen Pferde zu bekommen. Die sogenannte Südstraße über *Litang* nach *Batang* ist kürzer, aber jetzt infolge des andauernden Kriegszustandes gesperrt und Tiere sind dort jetzt kaum zu bekommen.

Nachdem man einmal die Pässe zunächst *Tatsienlu*, alle etwa 4000 Meter hoch überschritten hat, ist man landschaftlich, ethnographisch, faunistisch und floristisch in *Tibet* und nach einigen Tagen ist es ein Tibet, wie es echter auch in *Lhassa* oder *Schigatse* nicht gefunden werden kann, wie mir auf Befragen jeder Besucher *Lhassas*, zum Beispiel mein Dolmetschdiener bestätigte. Am 27. August kam ich also in *Batang* an, wo ich von dem amerikanischen Missionsarzt DR. SHELTON und den anderen Missionären äußerst nett aufgenommen wurde. Das

ist einer der weltentlegensten Plätze, wo Weiße sitzen, und es tat mir wohl, wieder einmal Zivilisation zu fühlen nach dem reichlich wilden Leben unterwegs, wo «*Dsumba*» eine Hauptrolle im Essen spielte und Waschen ein seltener Luxus war.

Einmal in *Batang*, schwoll mir natürlich der Kamm und ich wollte, nach Untersuchung der näheren Umgebung, weiter bis zur Grenze des jetzt ganz unabhängigen *Lhassa-Tibet*, wo sich chinesische und Dalai-Lama Soldaten gegenüberstehen, und soweit nach Süden, bis ich den Anschluß an die *Yünnan*-Fauna erreicht haben würde. Natürlich taten die Behörden wieder alles, mich zu hindern, so daß ich heimlich Tiere mieten und am 15. September wieder durchbrennen mußte mit der Richtung südwestlich zum gewaltigen *Mekong-Fluss*. Auch hier wieder kam ich ohne Eskorte ungeschoren durch, obgleich es Räubeereien selbst dicht bei *Batang* gab. Am 19. August erreichte ich *Jientschin* (tibetisch *Zaka*, auf den Karten merkwürdigerweise *Jerkalo* genannt) am *Mekong*, den ich dann auf unglaublich gefährlichen Wegen südwärts verfolgte. Schon vor *Attense* fand ich die ersten *Yünnan*-Vögel und kehrte darum am 26. September von *Attense* auf anderen Wegen nach *Batang* zurück, wo ich nach 20 Tagen wieder eintraf mit der Erinnerung an Scenerien, die zu den größten der Welt gehören, und bereichert mit einer wissenschaftlich sehr interessanten Ausbeute. Da der *Mekong* die Grenze bildet, war ich soweit gekommen, als es jetzt überhaupt möglich ist, sie ist hermetisch verschlossen schlimmer wie je vorher, und hatte mein selbstgestelltes Programm bis zum letzten Punkte erfüllt. Bei *Batang* ging ich noch einmal in die Hochgebirge auf *Wapiti-Hirsche* jagen, kam an ein Rudel von 30 Stück heran und schoß einen starken Hirsch, leider weidwund, so daß er mir davonkam, was mich mein Lebelang noch schmerzen wird. Trotzdem glücklich über die übrigen Erfolge kehrte ich nun in 33 Tagen, halb per Schub, wieder auf dem Nordweg, aber diesmal über das große Lama-Kloster und die Fürstenresidenz *Derge* nach *Tatsienlu* zurück. Unterwegs schoß ich noch eine *Blauschafgeiß* und erlebte einen bösen Schneesturm. Von *Tatsienlu* kam ich sofort herunter nach China und eilte über *Hankau* nach *Peking*. Auf dem Hinwege hatte ich übrigens 5 Tage einen noch nie aufgenommenen Weg, den vor mir nur ein Missionär gegangen, von *Rombatsa* nach *Boei*, auf dem Herweg ward einer meiner Leute aus dem Hinterhalt beschossen, aber nur eine Kugel traf und auch nur seinen Aermel. Nur durch Zufall war ich gerade nicht der Vorderste der Karawane, wie sonst.

Am interessantesten war es mir unter anderen, die innertibetischen Hochsteppen kennen zu lernen mit ihren unzähligen Wühlmäusen (*Lagomys*) und den mit ihnen symbiotisch lebenden Schneefinken (*Monti-*

fringilla mandelli und *ruficollis*) und *Podoces humilis*. Auch den tibetischen *Acanthis flavirostris* und — das ist wohl ganz neu — einen *Pctronia* fand ich hier. Der *Himalaya-Kolkrabe*, *Gänse-* und *Lämmergeier*, besonders letztere, waren gemein, ebenso in den Hochgebirgen oberhalb 5000 Meter *Tetraophasis henrici* zusammen mit den *Wildschafen* (nahur). *Schwarzspechte* nicht selten, auch zwei *Tridactylus funebris* geschossen. *Rotschenkel* und *Flußseeschwalben* brütend mit *Rostgänsen*. *Alpendohlen* seltener als *Alpenkrähen*. Im Herbst ziehen *Phoenicopterus erythrogastra grandis*, *Pratincola insignis*, *Schafstelzen*, *Raubwürger*, *Wildgänse* und *Enten*, *Bleßhühner*, *Kibitze* und *Säbelschnäbler* durch mit *Buteo ferox* und *Würgfalken* (leider nicht erlegt). Ein *Uhu*, im Innern erlegt, ebenso eine *Brachschwalbe*, *Anthus campestris* geschossen. Was ist das? In den Hochlagen von 4000 bis 6000 Meter *Montifringilla brandti*, *Eremophila*, *Prunella rubeculoides*, *fulvescens* und *collaris*, *Carpodacus rubicilla*. Säugetierwelt nicht sehr reich.

Jetzt sind wir in Peking eingetroffen, wo wir im deutschen Lager bei der Gesandtschaft wohnen. Man fühlt sich hier wie in einem ganz anderen Lande, das mehr mongolisch als chinesisches anmutet. Die Stadt imponiert durch ihre ungeheuren Anlagen, ist aber bei ihrer unglaublichen Ausdehnung eintönig. Umgebung öde. Wetter kalt, alles in Reif, Schnee wenig.

Wenn es nicht anders geht, nehme ich eine Lehrerstelle an der deutschen Schule Tientsin an, bis zum Ende des Krieges, möchte aber auf jeden Fall noch etwas von der Tierwelt Nordchinas kennen lernen, wozu man in die Berge *Shansis* oder des Nordens gehen muß.

A bölömbika alakoskodása. Hogy az alakoskodó madarak a meg nem felelő környezetben is próbálnak élni ezzel a velükszületett viselkedésükkel s kisebb mértékben még hasznát is vehetik, arra nézve egy igen érdekes példát láttam a bölömbikánál (*Botaurus stellaris*).

1915. ápr. 2-án kora reggel a mezőkövesdi temető egyik magasabb ákácájának a tetején már messziről észrevettem egy különös sárgásbarna alakot, melyet először nagyobb távolságból valami szél által odahordott rongydarabnak néztem, de 2—300 lépésről már távcsöveimmel felismertem, hogy az egy alakoskodó bölömbika.

8—10 m. magas ákácfa volt ez. Koronája, azaz most a száraz gallyai fent kissé laposan terjeszkedtek szét s a madár egyik ilyen vízszintes vastagabb gallyon ült, csőrét függőlegesen az ég felé tartva. Körülte kopár gallyak voltak, így a környezetbe egyáltalán nem olvadhatott bele, de a mozdulatlan madár egyáltalán nem úgy festett, mint egy madár és gyakorlatlan szem feltétlenül egy darab sárga rongynak tartotta volna, még közvetlen a fa alól is. Nem látszott a feje, hanem csak egy felfelé álló sárga cövek hegyesedő véggel; lábai szintén nem

látszottak, mert a csüdjeit lefektetve egészen ráfeküdt az egymás mellett álló gallyakra.

A madár ezt az állást már akkor felvehette, amikor én tőle még 3—400 lépésre voltam. Közledektem hozzá egész 20—30 lépésre; meg sem mozdult; a hasi oldalával volt felém fordulva.

Erre a fát körüljártam, hogy a madarat más oldalról is láthassam. Ámde a bölömbika, mintha egy óramű lenne, egész felső testével, nyakával, hasával, lassan, szinte mozdulatlanul, észrevétlenül fordult arra, a merre én mentem, úgy hogy mindig csak a hasi oldala volt felém fordulva.

Körülbelül 100°-nyi elfordulásnál azonban már nehezebb esett tovább csavarni a testét s ekkor már csak mellével és a nyakával fordult tovább. Mikor a fa túlsó oldalára értem s így ő már 180°-nyi elfordulást végzett jobbra, tovább nem tudván csavarodni, lassan visszafordult eredeti helyzetébe, majd tovább fordulva balfelé, ismét elfordult 180°-ra s mikor már újra felém volt a mellének és nyakának hasi oldala, akkor tovább fordult velem együtt, míg végre én egészen körüljártam a fát, ő pedig megtette az egész körfordulatot, igaz, hogy két részletben.¹

Egész a fa alá mentem, de ő meg nem mozdult, se el nem szállt s ez a mozdulatlansága feltétlenül megtévesztő hatású volt.

Hosszabb ideig járkáltam a fa körül, de a madár nem mozdult s komikus alakját mindvégig megtartotta.

Ott is hagytam. Két, három óra múlva ismét arrafelé jöttem s a bölömbika még mindig ott volt a fa tetejében s amint a látócsöveimen tisztán láttam, rendes ülőhelyzetben, rendes csőrtartással, de amint közelebb jöttem, ismét felvette előbbi megtévesztő alakját.

A temető sík földön fekszik, messze mindenfelé nádas vagy víztől, sőt körülte is nagy távolságra hiányzik mindenféle facsoport.

A madár vándorútján volt s az éjjeli nagy út fáradalmait kipihenni telepedett le a temető fájára. Valószínű, hogy a fáradtság is hozzájárult ahhoz, hogy oly közel bevárt s nem engedte magát elzavartatni.

Dr. Nagy Jenő.

Zum Mimikry der Rohrdommel. Daß mimikrysierende Vögel auch in einer solchen Umgebung, welche ihrem Mimikry durchaus nicht günstig ist, dennoch ihr angeborenes Verhalten zeigen, und davon auch einigen geringen Nutzen ziehen können, darüber konnte ich eine sehr interessante Beobachtung an einer Rohrdommel (*Botaurus stellaris*) machen.

Am 2-ten April 1915 beobachtete ich im Friedhofe zu Mezökövesd in den frühen Morgenstunden auf dem Wipfel eines höheren Akazien-

¹ Ha én megálltam, ő is mozdulatlan maradt, ha tovább mentem, ő is tovább fordult.

baumes schon von Weitem eine sonderbare gelblichbräunliche Gestalt, welche ich aus größerer Entfernung für einen vom Winde dorthin gewehten Fetzen hielt, aber mittels des Feldstechers aus 200—300 Schritten Entfernung als eine mimikrisierende Rohrdommel erkannte.

Der Akazienbaum war 8—10 Meter hoch, zu dieser Zeit noch unbelaubt, die Zweige im Wipfel hatten sich in fast wagerechter Richtung ausgebreitet. Der Vogel saß auf einem solchen wagerechten Zweige, den Schnabel senkrecht gegen den Himmel erhoben. Ringsherum war er von kahlen Zweigen umgeben, so daß er durchaus nicht mit der Umgebung verschmelzen konnte und trotzdem zeigte der unbewegliche Vogel keinesfalls ein Vogelbild und würde ihn ein ungeübtes Auge als einen gelben Fetzen angesehen haben, sogar auch dann noch, wenn der Beobachtende unmittelbar unter dem Baume gestanden wäre. Sein Kopf war nicht bemerkbar, sondern nur ein aufrechtstehender zugespitzter gelber Stab; auch die Ständer waren nicht sichtbar, da er die Läufe auf zwei nebeneinander befindliche Zweige gelegt hatte.

Der Vogel hatte diese Stellung schon damals angenommen, als ich noch etwa 3—400 Schritte von ihm entfernt war. Ich nahte mich ihm auf 20—30 Schritte ohne daß er sich rührte, immer aber mit seiner Unterseite gegen mich gerichtet.

Jetzt begann ich den Baum zu umkreisen, um den Vogel auch von der anderen Seite zu sehen. Er folgte mir jedoch wie ein drehbares Uhrwerk, indem er langsam unbemerkt mir immer seine Unterseite zuwandte.

Bei einer Drehung von 100° wurde es ihm jedoch schon beschwerlich, seinen ganzen Körper zu drehen und folgte er mir nunmehr nur noch mit Hals und Brust. Bei einer Drehung von 180 Graden konnte er mir nun auch auf diese Weise nicht mehr folgen, weshalb er langsam seine ursprüngliche Stellung einnahm, aus dieser wieder eine Drehung von 180 Graden, jedoch in entgegengesetzter Richtung vollbrachte und mir nun wieder und auch weiter seine Unterseite zuwandte, bis ich den Baum ganz umgangen hatte. Er beschrieb also ebenfalls einen ganzen Kreis, jedoch in zwei Teilhälften und jeden Teil zweimal. Blieb ich stehen, so blieb er ebenfalls unbeweglich, ging ich fort, so folgte er mir.

Ich begab mich nun ganz unter den Baum, er flog jedoch nicht ab, sondern blieb auch weiter unbeweglich und hätte dadurch so manchen täuschen können. Trotzdem ich mich längere Zeit hindurch unter dem Baume aufhielt, bewegte sich der Vogel doch nicht und behielt seine komische Stellung unentwegt bei.

Schließlich entfernte ich mich, kam jedoch nach 2—3 Stunden wieder zurück. Die Rohrdommel befand sich noch immer am näm-

lichen Platze und wie ich durch den Feldstecher beobachten konnte, in der gewöhnlichen Sitzstellung und mit normaler Schnabelhaltung, so wie ich mich jedoch näherte, nahm sie wieder ihre Mimikryhaltung ein.

Der Friedhof ist in der Ebene gelegen, fern von Rohr und Gewässern, selbst Baumgruppen sind keine in der Nähe. Der Vogel befand sich auf dem Zuge und ruhte sich wahrscheinlich von den Mühen seiner Reise aus. Möglich, daß auch diese Ermüdung dazu beitrug, daß er sich durch meine Nähe nicht stören und vertreiben ließ.

Dr. Eugen Nagy.

Az első fossilis talpastyúk-(*Syrnhaptes paradoxus* Pall.) maradvány.
GADOW H. tanár, a madár-anatómiának egyik legkiválóbb élő mestere, a cambridgei «Museum of Zoology»-ban 1913. febr. 3-án keltezett, hozzám intézett, a magyarországi pleistocaen-madárfaunáról szóló levelét a következő megjegyzéssel végezte: «Eigentümlich, daß *Syrnhaptes* nicht gefunden ist, überhaupt kein echt asiatischer Vogel». Ha a Középeurópából eddig ismert pleistocaen emlősfaunákra gondolunk, amelyekben ázsiai alakok szép számban szerepelnek, ez tényleg feltűnő.

Rövid idő előtt DR. KORMOS TIVADARRAL együtt a Budapest közelében fekvő pilisszántói kőfülke postglaciális faunáját dolgoztam fel; DR. KORMOS az emlősöket, e sorok írója a madarakat tanulmányozta.¹

Amikor a pilisszántói kőfülke felső pleistocaen agyagrégének csüdjeit vizsgáltam, figyelmemet elsősorban egy előttem eddig ismeretlen baloldali csüd kötötte le. Mellső oldaláról vizsgálva a csontot, galambnak néztem és azok között kerestem recens képviselőjét. *Lateralis* nézetben azonban lényeges eltérést mutatott az előttem fekvő galamb-csüdöktől; míg ugyanis a galambok csüdjének hypotarsusa a csont proximális epiphysisére szorítkozik, addig a kérdéses csüd hypotarsusa csaknem a csont distális epiphysiséből indul ki. Eszembe jutott GADOW-nak a talpastyukokról írott jellemzése.² *Syrnhaptes*-csontváz azonban a legújabb időkig hiányzott az Ornithologiai Központ comparatív gyűjteményéből s ezért a hallei SCHLÜTER cégtől rendeltem még 1914 nyarán egy talpastyúk-bőrpraeparatutumot, hogy, egyébként hiányában, legalább ebből szedhessem ki a meglevő csontokat. Indokolt érdeklődéssel emeltem ki az épen rothadás alatt álló vázrészeket a maceratóriumból és legott meggyőződtem róla, hogy helyes nyomon jártam: a kérdéses csontban csakugyan a puszta talpastyúk csüdjét ismertem föl. Tudomásom szerint

¹ A pilisszántói kőfülke. Tanulmányok a postglaciális kor geológiája, ősipara és faunája köréből. LAMBRECHT KÁLMÁN DR. közreműködésével írta KORMOS TIVADAR DR., A m. k. földtani intézet évkönyve XXIII. k. 6. füz. XXII—XXVII. táblával és 67 szövegek közötti rajzzal. Budapest 1915.

² GADOW, H., in BRONNS Klassen und Ordnungen des Thierreichs etc. Band VI. Abt. IV. Vögel. II. System. Teil. Leipzig 1893, p. 208.

Európa nagyszámban ismert pleistocaenkorú faunái közül egyikben sincs még kimutatva az ázsiai steppéknek ez a tipusos madara.

A pilisszántói postglaciális baloldali *Syrrhaptēs*-csüd hossza 22 mm.; a rendelkezésemre álló recens példányé 21 mm.

A madár, mint a levegő ura, éltető eleménél és élete módjánál fogva sokkal kevésbé alkalmas zoogeografiai következtetésekre, elterjedési határok megvonására, mint bármely más, lassabban mozgó, a röghöz kötött gerinces.

Gyors helyváltoztatásának köszönheti a madár, hogy elemi csapások, árvíz, jégverés, vulkánikus kitörések, homokföregetegek elől legtöbbször elmenekülhet, míg a földhöz kötött emlős, hüllő és kétéltű ott pusztul. Innen van az is, hogy a pleistocaen megelőző időkből oly kevés madár maradványait őrizte meg a föld méhe. L. H. MILLER kaliforniai lelete, aki Rancho la Brea negyedkorú aszfaltjában egy helyen harminchárom szirti sas (*Aquila chrysaetus*) maradványait találta meg, nyilvánvalólag katasztrófa áldozatait, a palaeo-ornithologia történetében példátlanul áll.¹

A fossilis madárleletek nagy zöme éppen a madarak csekélyebb zoogeografiai jelentősége miatt sokáig kevés figyelemben részesült. MILLER-nek Kalifornia pleistocaen aszfaltjából publikált páva-lelete (*Pavo californicus* MILL.)² azonban egy csapásra fölkelte a bűvárok figyelmét a fossilis madármaradványok iránt; hogyne, hiszen eddig úgy tudtuk, hogy a pávák kizárólag az óvilágra szorítkoztak.

Jelentőségében, becsében ezzel egyenértékű lelet a pilisszántói *Syrrhaptēs*-csüd, a pusztai jellegű steppék talpastyúkjának első fossilis maradványa, nemcsak mert szélsőségesen jellegzetes steppe-lakó — amelyet már sokan és régen, vártunk a pleistocaenből — de azért is, mert egy újabb és jelentős bizonyítéka a magyar alföldi pusztai fauna keleti származásának.

Dr. Lambrecht Kálmán.

Der erste fossile Rest des Steppenuhnes (*Syrrhaptēs paradoxus* Pall.)

Prof. DR. H. GADOW, einer der hervorragendsten Anatomen unserer Zeit, schrieb in seinem im «Museum of Zoology» zu Cambridge am 3. Feber datierten Brief an mich folgenderweise: «Eigentümlich, daß (in den pleistocänen Faunen) *Syrrhaptēs* nicht gefunden ist, überhaupt kein echt asiatischer Vogel.» Wenn wir an die bisher bekannten Säugetierfaunen des mitteleuropäischen Pleistocäns denken, in welchen eine große Menge echter asiatischer Tiere konstatiert wurde, so ist das wirklich eigentümlich.

Vor kurzer Zeit bearbeitete ich mit DR. THEODOR KORMOS die

¹ MILLER, L. H. Teratornis, a new avian genus from Rancho la Brea. Univ. of California Publ. Bull. of the Dep. of Geology. Vol V. No 21. 1909, p. 306.

² MILLER, L. H. Pavo californicus, a fossil Peacock from the Quaternary Asphalt Beds of Rancho la Brea. Ibid. vol V. No 19. 1909, p. 285—289. V. ö. ABEL, O., Grundzüge der Palaeobiologie der Wirbeltiere. Stuttgart 1912, p. 22.

postglaciale Fauna der Felsnische Pilisszántó (in der Nähe von Budapest). DR. KORMOS bestimmte die Säugetierüberreste, ich selbst die Reste der Vögel.¹

Als ich die Tarsometatarsi der oberen pleistocänen Höhlen-Lehmschicht unserer Felsnische untersuchte, fiel mir ein eigentümlich gestalteter linker Tarsometatarsus auf. Im ersten Moment hielt ich es für einen Taubentarsus. Eingehender untersucht zeigte aber der vorliegende Knochen von denen der Tauben wesentliche Unterschiede. Der Hypotarsus der Tauben ist kurz und beschränkt sich auf den distalen Teil des Knochens, der Hypotarsus des fraglichen Knochens war aber lang, und begann an der distalen Epiphyse des Knochens. Da dachte ich an die von GADOW charakterisierten Tarsi der Steppenhühner.² *Syrrhaptēs*-Skelett fehlte aber bisher aus der komparativ-osteologischen Sammlung der K. Ung. Ornithologischen Centrale, weshalb ich noch im Sommer 1914 einen Steppenhuhnbalg von der Firma SCHLÜTER (Halle) bestellte, um wenigstens die Extremitätenknochen zu gewinnen. Mit begründetem Interesse suchte ich im Mazeratorium nach den eben unter Präparation stehenden Knochen und das Rätsel war gelöst, die Lücke war ausgefüllt: der fragliche Tarsus stimmt mit dem des rezenten Steppenhuhnes (*Syrrhaptēs paradoxus* PALL.) vollständig überein. *Meines Wissens nach wurde dieser typische asiatische Steppenvogel bisher aus keiner pleistocänen Fauna bestimmt.*

Die Länge des linken *Syrrhaptēs*-Tarsus von Pilisszántó beträgt 22 Mm, das rezente mißt 21 Mm.

Der Vogel, als Herrscher der Luft, ist in Folge seiner Lebensweise zu zoogeographischen Folgerungen viel weniger geeignet, als die an die Scholle gebundenen übrigen Wirbeltiere.

Der raschen Ortsbewegung ist es zu verdanken, daß die Vögel den Gefahren der Elemente, den Überschwemmungen, Hagelschlägen, vulkanischen Eruptionen, Stürmen und dergleichen meistens entfliehen können. Deshalb sind auch die fossilen Überreste der Vögel relativ so spärlich erhalten. L. H. MILLERS Fund, der in den pleistocänen Asphalt-schichten von Rancho la Brea (Kalifornien) auf einem Haufen 33 Skelette von *Aquila chrysaëtus* entdeckte — gewiß Opfer einer Katastrophe — steht in der Geschichte der Paläo-Ornithologie beispieldlos.³

¹ Die Felsnische Pilisszántó. Zur Geologie, Industrie und Fauna der Postglazialzeit. Unter Mitwirkung von DR. KOLOMAN LAMBRECHT, verfaßt von DR. THEODOR KORMOS. Jahrb. d. k. ung. Geol. Reichsanstalt, Band XXIII, Heft 6. Mit Taf. XXII—XXVII und 67 Textfig. Budapest 1905.

² GADOW, H., in BRONNS Klassen und Ordnungen des Thierreichs etc. Band VI. Abt. IV. Vögel II. System. Teil. Leipzig 1893, p. 208.

³ MILLER, L. H., Teratornis, a new avian genus from Rancho la Brea. Univ. of California, Publ. Bull. of the Dep. of Geology. Vol. V. No 21. 1909. p. 306.

Die fossilen Vogelüberreste waren lange Zeit hindurch — eben infolge ihrer geringeren zoogeographischen Bedeutung — kaum in Betracht gezogen. Als aber MILLER im Pleistocän von Kalifornien eine Pfauart bestimmte (*Pavo californicus* MILL.),¹ wurde das Interesse der Paläontologen sofort erweckt, da ja laut unseren bisherigen Kenntnissen die Pfauen ausschließlich das alte Kontinent bewohnten.

Der *Syrhaptus*-Tarsus von Pilisszántó ist ein ebenso wichtiger Fund, nicht nur weil] dieser erste fossile Rest dieses typischen Steppenvogels eine große Lücke in unseren Kenntnissen ausfüllt, sondern auch weil es ein neuerer und wichtiger Beweis für die orientalische Herkunft der ungarischen Tiefebenauna ist. *Dr. Koloman Lambrecht.*

A *Branta ruficollis* Pall. első előfordulása Magyarországon. DOLNIK JÓZSEF-nek 1916. március 11-én sikerült végre a vörösnyakú apácálúd eddig egyetlen hazai példányát a Hortobágyon elejteni. Az időközben praeparált lúd egyenlőre elejtőjének birtokában van, Debrecenben. Április 3-án újra 6—7 darabot észlelt a Hortobágyon, de lövésre egy sem került.

Csörgey Titus.

Das erste Vorkommen der *Branta ruficollis* Pall. in Ungarn. Herr JOSEF DOLNIK erlegte am 11-ten März 1916. das bisher erste ungarische Exemplar der Rothalsgans auf der Puszta Hortobágy bei Debrecen. Das Praeparatum ist vorderhand im Besitze des Erlegers in Debrecen. Am 3-ten April d. J. wurden abermals 6—7 Exemplare auf der Hortobágy beobachtet, doch keine erlegt. *Titus Csörgey.*

Keselyűk és sasok az Aldunán. Lovag TSCHUSI zu SCHMIDHOFFEN úr HERMAN OTTÓ életrajzának megírásához forrásul szives készséggel rendelkezésünkre bocsátotta HERMAN OTTÓ-nak hozzá írott összes leveleit. Ezek között akadunk az alábbi érdekes faunisztikai adatra, amelyet TSCHUSI úr engedelmével szó szerint közlünk. A levél araneologiai tanulmányútja közben Alsóhámorról van keltezve 1873 július 19-én és ornithologiai érdekű része így szól:

Alsóhámor, 1873. július 19.

Június 11-én Báziásra mentem. Tizenkettedikén bejártam az alföld felé néző utolsó előhegységet és óriás, vad *Scolioek* fogdosásával bajlódtam, amikor figyelmemet fölöttem ismételten elvonuló árnyék keltette föl. Erről a pillanatról írtam ROGENHOFERNAK, hogy idekívántam közös barátunkat, TSCHUSIT. A szerb oldalon egy dögnek utolsó maradványai heverték, az árnyékot pedig egy teljes *Vultur*-gyűjtemény okozta, amely még egyszer meg akart győződni arról, vajjon minden el van-e fogyasztva. Három dögkeselyű (*Cathartes percnopterus*), öt fakókeselyű (*Vultur fulvus*) és

¹ MILLER, L. H., *Pavo californicus*, a fossil Peacock from the Quaternary Asphalt Beds of Rancho la Brea. *Ibid.* Vol. V. No 19. 1909, p. 285—289. vgl. ABEL, O., *Grundzüge der Palaeobiologie der Wirbeltiere*. Stuttgart 1912, p. 22.

mintegy tizenegy barátkeselyű (*Vultur cinereus*) keringett fejem fölött, valamennyi a legjobb lőtávolságban, úgy hogy kivehettem mohón szikrázó szemüket! Különösen könnyedén és szépen körözött a dögkeselyű, uszásában nyoma sincs a barát- és fakókeselyű nehézségének; repülése szép, könnyű, lebegő és gyors. A körözés órák hosszat tartott és nem zavarta meg egy újabb bajnok érkezése sem. Röptéből, alsó teste és alsó szárnyfelülete világos színezetéből legott megismertem a kigyászölyvet (*Circaetus gallicus*). Ez a nyereg felé tartott, ahol a vágásokból egy cserfaerdő meredt égnék; rövidesen fészket is megpillantottam, két vértől duzzadó tollakkal borított fiókával; a tollak hegyén kibujóban voltak a szürkésbarna zászlók. Alapjuk hófehér pehelytollazat; lábuk vaskos, nagy, szürkésbarna, pikkelyezett. A társaságot nem zavartam, mert ornithologiai zsákmanýra nem terjeszkedhettem ki. † Herman Ottó.

Geier und Adler an der unteren Donau. Herr Ritter VIKTOR v. TSCHUSI zu Schmidhoffen war so freundlich und stellte uns zur Biographie OTTO HERMANS sämtliche an ihn gerichtete Briefe zur Verfügung. In diesen Briefen fanden wir vom 19. Juli 1873 gelegentlich seiner araneologischen Studienreise datiert die nachfolgende hochinteressante faunistische Mitteilung, die wir mit der Erlaubnis des Herrn v. TSCHUSI hier veröffentlichen.

Alsóhámor, den 19. Juli 1873.

Am 11. Juni ging ich nach Báziás. Am 12. bestieg ich den Vorstoß des Gebirges, den letzten gegen die Ebene und plagte mich mit dem Einfangen von riesigen und wilden *Scolien*, da wurde ich wieder durch einen vorüberziehenden Schatten aufmerksam gemacht und es folgte der Moment, von welchem ich an ROGENHOFER schrieb, daß ich unseren gemeinschaftlichen Freund TSCHUSI herbeigewünscht habe. Auf der serbischen Seite lagen die letzten Reste eines Aases, die ziehenden Schatten gehörten der kompletten *Vultur*-Sammlung an, welche sich nochmals überzeugte, daß alles verzehrt sei. Drei *Cathartes percnopterus*, fünf *Vultur fulvus* und an eilf *cinereus* zogen Kreise über meinem Haupte, alle in bester Schußweite, so daß ich die gierig funkelnden Augen blicken konnte! Besonders leicht und schön kreiste *Cathartes*, sein Schwimmen hat nichts von dem Massigen des *cinereus* oder *fulvus*, es ist ein schöner, leichter, schwebender und rascher Flug. Das Kreisen dauerte stundenlang und wurde nicht gestört, als mitten hindurch ein anderer Kämpfe ging. Der Zug des Fluges, die helle Färbung des Unterkörpers und der Innenseite der Flügel ließen sogleich den *Schlangeadler* erkennen! Er zog gegen den Sattel, wo ein Stück Eichenhochwald aus den Schlägen hervorragt, und es dauerte garnicht lange, so hatte ich auch schon den Horst entdeckt. Zwei Junge waren darin, mit blutstrotzenden Kielen bespickt, an deren Spitzen eben die graulichbraunen Fahnen hervorzubrechen begannen;

den Untergrund bildete schneeweisser Flaum, die Füße plump, groß und rauh beschuppt von graubläulicher Farbe. Ich ließ die Gesellschaft unbelästigt, weil ich mich auf ornithologische Beute nicht einlassen kann.

† *Otto Herman.*

Az alsószombatfalvi gémtelep. Az 1914. év június 4-én végzett gémtelölések idején alkalmam volt az alsószombatfalvi kincstári uradalom területén levő szürkegémtelepet megtekinteni; itt szerzett tapasztalataimról röviden a következőkben számolok be.

A nevezett gémtelep kb. 150—200 fészekből áll, melyek felerészben fenyő-, felerészben éger, kivétel nélkül csupa magas fán vannak elhelyezve.

Az egyik égeren pl. 8 fészek van.

Korai kitavaszkodás esetén az első szürkegémek már február 15-én jelennek meg a telepen, de március közepén már többnyire itt van valamennyi.

Az első fiókák április 10—12-ike táján láthatók.

Szept. 15-től kezdve okt. 15-ig megint elvonulnak, a távozás időpontja mindig függ a kedvezőtlen időjárás beállásától.

A fenyőfák, amelyeken a fészkek vannak, egy kerek tó körül állanak, az égerek a patak mentén. A telep 1 $\frac{1}{2}$ klm-nyire van az Oltfolyótól.

Nagy érdeke volna a hazai ornithológiának, hogy úgy ez a telep, mint az, amelyik a feleki kastély parkjában van, ahol a fészkek száma kb. 50, a pusztítások ellen meg volnának védve s csakis múzeumok vagy más tudományos intézetek számára volna megengedve a gyűjtés.

Az a kár, amit ezek a madarak okoznak, aránylag igen csekély, mert az Oltfolyóban és annak mellékvizeiben túlnyomóan csak csekély értékű halfajok élnek, melyek pusztítása által csak lényegtelen károkat okozhatnak.

Fölvivom az Ornithologiai Központ figyelmét az Olt völgyének erre a két természeti emlékére, egyben reménylem, hogy a tervezett évenkénti gémtelölések révén fényt deríthetünk majd ennek a fajnak az érdekes vonulási viszonyaira.

Spieß Ágoston.

Notizen über die Graureiherkolonie in Alsószombatfalva. Am 4-ten Juni 1914, bei Gelegenheit der Reihermarkierungen, konnte ich die Graureiherkolonie der Staatsdomäne Alsószombatfalva einer Besichtigung unterziehen und kann darüber in Kürze folgendes berichten.

Die genannte Reiherkolonie besteht aus etwa 150—200 Horsten, die sich zur Hälfte auf Fichten, zur Hälfte auf Erlen — alles besonders hohe Bäume — befinden.

Eine Erle z. B. trägt 8 Horste.

In milden Frühjahren erscheinen die ersten Reiher schon am 15-ten Febr. in der Kolonie. Bis 15-ten März sind in der Regel alle zurückgekehrt.

Die ersten Jungen sind meistens um den 10—12-ten April herum zu konstatieren.

Vom 15-ten Sept. bis 15-ten Okt. ziehen die Reiher wieder ab. Der Zeitpunkt wechselt aber je nach Eintritt der ungünstigen Witterung.

Die horsttragenden Fichten stehen um einen runden Teich herum, die Erlen hingegen längs eines Baches. Die ganze Kolonie ist 1½ Klm. vom Oltflusse entfernt.

Es wäre ein besonderes Interesse heimischer Ornithologie, wenn sowohl diese Kolonie, als jene im Parke des Schlosses von Felek, wo sich etwa rund 50 Horste befinden, gegen Abschub (ausgenommen für Museen und Anstalten) geschützt werden würden.

Der Schaden, welcher durch diese Vögel verursacht wird, ist ein verhältnismäßig sehr geringer, da die angrenzenden Gewässer des Flußgebietes des Oltflusses meist minder edle Fische führen, die ihres geringen Wertes wegen nicht in die Wagschale fallen.

Indem ich das Augenmerk der Ornithologischen Centrale auf diese beiden Naturdenkmäler des Olttales lenke, hoffe ich, das durch regelmäßige Beringung der dort ausgebrüteten Jungen mehr Licht über das Leben und die Zugrichtungen dieses interessanten Vogels kommen wird.

August v. Spieß.

Hogyan fog a vándorsólyom emlős állatot? Az Aquila 1906. évi kötetében (207. oldal) számoltam be először a Simonkai-hegységben levő ranki sziklákon fészkelő vándorsólymok fészkeinél tett megfigyeléseimről. Az új és érdekes itt az volt, hogy a fészkeknél levő «szemétdombon» ürge, azaz emlős maradványokat találtam.

Ez volt tehát az első pozitív adat arra nézve, hogy a vándorsólyom emlős állatot is zsákmányol. A madártan klasszikusainak a megfigyelései szerint ugyanis a vándorsólyom csak repülő állatot képes elfogni, mert a zsákmányra való lecsapása oly heves, hogy a földön összezúzná magát.

1907-ben és a rákövetkező esztendőben is mindig találtam a fészkeknél ürgemaradványokat, azaz köpeteket ürgeiszorból és koponyákat. Sokat lesekeldtem utánuk, hogy megfigyelhessem az ürgefogásukat, de sohase sikerült. Miután azonban azt sokszor láttam, hogy a sólymok az ürgeelakta terület felett alacsonyan át-áthúznak, már akkor valószínűnek tartottam — s ezt az Aquila 1907. évi kötetében (317. oldal) közöltem is — hogy ily csekély magasságból, 1—2 m.-ről, csapnak le a meglepett ürgekre s így zúzódást sem szenvedhetnek.

Hogy az ürgegyukak mellett lesekelve, «rövid felröppenéssel» fogják el a kibujó ürget, azt teljesen kizártnak tartottam mindenkor. Az ürge ugyanis a kibujáskor először csak a fejét dugja ki, még azt is csak nagyon óvatosan s ha valami gyanúsat lát, rögtön vissza is kapja s így akármilyen gyors legyen a sólyom mozdulata, mégis csak elkészik.

Az 1914-iki háborús esztendőben azután alkalmam nyílott meg-

figyelni a vándorsólymot egérfogás közben s eme megfigyelésem teljesen igazolja korábbi feltevéseimet is.

A háború zürzavarában 1914. őszén, mint katona Mezőkövesdre kerültem. A község határában levő terjedelmes legelőterületeken nagyon elszaporodott a mezei pocok. Természetes, hogy terített asztal volt ez a különféle ragadozó madaraknak. Megfigyeltem itt a következő fajokat: *Archibuteo lagopus*, *Buteo buteo*, *Circus pygargus*, *Cerchneis tinnunculus*, *Aquila melanaetus*, *Falco peregrinus* és *Falco lanarius*.

Itt figyelhettem meg, nem is egyszer, hanem több ízben közlelő s látócsővel egész közlelő, hogy hogyan fogja a vándorsólyom a mezei pockot.

Az egeres területen igen alacsonyan cirkál a sólyom, néha csak $\frac{1}{2}$ m. magasan, néha pedig 2—5 m. magasan a föld felett. Amikor úgy $\frac{1}{2}$ —1 m. magasságban siklik tova, akkor egyszerre csak egy könnyed, alig észrevehető libbenéssel leereszkedik egészen, két kinyújtott lábával felkap egy pockot s azzal ismét emelkedik 3—5 m. magasra. Emelkedésének a tetőpontján rendesen mozdulatlan szárnyakkal uszik tova, míg eléri az egeres terület határát s ekkor leereszkedik a földre, ahol zsákmányát elfogyasztja.

Az egész azonban oly finoman, simán s oly gyorsan megy végbe, hogy azt csak avatott szem veszi észre. Nem csap tehát le, hanem igen lapos ívben suhanva el a föld felett, a már minden bizonytalanságból észrevett pocok felé érve, azt karmaival felkapja s tovább suhan vele fokozatosan emelkedve 3—5 m. magasságra.

Nov. 14—20. között ezt naponként megfigyeltem. Sokszor órahosszat cirkált a sólyom a vadászterülete felett, mindig vissza-visszatérve. Néha azonban hosszú ideig nem láttam, hogy fogott volna valamit s így valószínű, hogy az egerek már óvatossá lettek.

Rendesen egy kicsi hím vándorsólymot láttam mindig s azután két kerecsenyólymot. Ezek egyidejűleg nem vadásztak ugyanazon területen. A *F. lanarius*ok ép olyan módon fogták a pockot, mint a vándorsólyom.

Nyolc év előtt, tehát csak a fészkek melletti hulladékból bár, de már akkor is kétségbevonhatlanul bebizonyosodott, hogy a vándorsólyom emlősöket is zsákmányol, most pedig már a szerencsés véletlen folytán az akkori feltevésem is beigazolódtott s ezzel az emlősök fogásának a módja is ismeretes lett előttünk.

Dr. Nagy Jenő.

Wie schlägt die Wanderfalke Säugetiere? Im Jahrgange 1906 der Aquila (p. 207.) berichtete ich zuerst über meine Beobachtungen, welche ich an den Wanderfalkenhorsten bei Rank im Simonka-Gebirge machen konnte. Neu und interessant war hier, daß sich in den unter dem Horste befindlichen Gewölkhaufungen auch Säugetierreste vorfanden.

Es war also dies der erste positive Beweis dafür, daß der Wanderfalke auch Säugetiere schlägt, während sie doch laut den Klassikern der Ornithologie nur fliegende Tiere erbeuten sollte, da ja die Wucht ihres Stoßes so groß sei, daß sie sich am Erdboden zerschmettern müsse.

Auch im Jahre 1907 und in den nächstfolgenden fand ich immer wieder Zieselreste — Haare und Schädel — in den Gewöllern. Lange Zeit lauerte ich ihnen ab, um ihren Zieselgang beobachten zu können, jedoch vergebens. Da ich jedoch häufig beobachten konnte, daß die Wanderfalken niedrig über das zieselbewohnte Gebiet hinwegstrichen so hielt ich es schon damals für wahrscheinlich — und sprach es auch im 1907-ten Jahrgange der *Aquila* (p. 317.) aus, — daß sie aus solch geringen Höhen auf die überraschten Ziesel stoßen und deshalb keinen Schaden erleiden können.

Daß sie den Zieseln am Höhleneingange auflauerten und dieselben rasch auffliegend ergattern könnten, hielt ich schon damals für ausgeschlossen. Das Ziesel steckt nämlich beim Verlassen der Höhle immer zuerst den Kopf heraus und auch diesen nur sehr vorsichtig. Sowie etwas verdächtiges wahrgenommen wird, schnellt das Tierchen zurück und die Falke kommt zu spät, und wenn sie auch noch so behend sein sollte.

Im Kriegsjahre 1914 hatte ich dann Gelegenheit die Wanderfalke bei der Mäusejagd zu beobachten und dadurch meine früher geäußerten Ansichten voll zu rechtfertigen.

In den Kriegswirren des Herbstes 1914 kam ich in militärische Dienste nach Mezökövesd. Auf den Viehweiden, welche die Gemeinde umgeben, hatte sich die Feldmaus sehr stark vermehrt und bildete daher einen gedeckten Tisch für die verschiedenen Raubvögel. Ich beobachtete nachstehende Arten: *Archibuteo lagopus*, *Buteo buteo*, *Circus pygargus*, *Cerchneis tinnunculus*, *Aquila melanaetus*, *Falco peregrinus* und *Falco lanarius*.

Hier beobachtete ich die Wanderfalke oftmals aus nächster Nähe mit dem Feldstecher, wie sie der Mäusejagd oblag.

Die Falke streicht niedrig, manchmal nur $\frac{1}{2}$ Meter, manchmal 2—5 Meter erhoben das mäusebesetzte Gebiet ab. Wenn sie in einer Höhe von $\frac{1}{2}$ —1 Meter hinwegfliegt, dann gleitet er plötzlich mit einem kaum wahrnehmbaren Stoße herab, ergreift mit beiden ausgestreckten Fängen die Feldmaus und erhebt sich in 3—5 Meter Höhe. Von dieser Höhe gleitet sie dann ohne Flügelschlag bis an die Grenze des Mäusegebietes, läßt sich auf den Erdboden nieder und verzehrt ihre Beute.

Der ganze Prozeß geht so glatt und schnell fast unbemerkt vor sich, daß ein geübtes Auge zur Wahrnehmung gehört. Die Falke stößt

daher nicht mit Wucht auf die Maus herab, sondern gleitet in einem flachen Bogen knapp über den Boden dahin, ergreift die jedenfalls schon von Weitem erspähte Feldmaus mit den Fängen und streicht dann sich bis 3—5 Meter erhebend ab.

In der Zeit vom 14—20. November 1914 konnte ich diese Mäusejagd der Wanderfalken tag-täglich beobachten. Manchmal streicht die Falke stundenlang über das Jagdgebiet hin und her fortwährend zurückkehrend. Manchmal dauerte es recht lange, bis sie etwas fangen konnte; möglich waren die Mäuse schon vorsichtiger geworden.

Für gewöhnlich beobachtete ich ein kleines Männchen der Wanderfalke und dann zwei Würgfalken. Diese jagten gleichzeitig niemals auf demselben Gebiete. Die Würgfalken erbeuteten die Mäuse in derselben Weise wie der Wanderfalke.

Vor acht Jahren konnte die Tatsache, daß der Wanderfalke auch Säugetiere schlage, nur aus den Gewöllen festgestellt werden, jetzt konnte infolge günstiger Umstände auch die Art und Weise des Fanges unmittelbar beobachtet werden.

Dr. Eugen Nagy.

A vetési varjú mint egerész. Egy kirándulásom alkalmával, mely mezőkön át vezetett, ahol sok vetési varjú is tartózkodott, bár nem csapatokban, hanem inkább egyesével és kisebb csoportokban, a friss havon néhány véres foltot vettem észre. Eleinte nem igen figyeltem rájuk, de mikor már több ízben ismétlődtek, mégis közelebbről megnéztem őket s úgy találtam, hogy a varjaktól megfogott és fölkoncolt egerektől erednek. A szőr- és zsigermaradványok tanúsága szerint a varjak, mielőtt lenyelnek az egereket, teljesen összeaprítják azokat.

Hogyan és miképen fogja meg a vetési varjú az egeret, azt közvetlenül nem figyelhettem meg, de a havon látható friss nyomokról megállapíthattam, hogy az egérjáratokon és egérlyukakon csőrével végigkutatott. Valószínűnek tartom, hogy finom szaglásával észrevette itt a megapult egeret s ha nem menekült idejekorán, úgy kivágta a búvóhelyéből. De az sincs kizárva, hogy röptében veszi észre az egeret s a magasból csap le rája.

Schenk Henrik, Óverbász.

Die Saatkrähe als Mäusejäger. Während eines Ausfluges über Felder, wo sich besonders viele Saatkrähen aufhielten, aber nicht in Scharen, sondern meist vereinzelt, oder doch nur in kleinen Gruppen, bemerkte ich einige blutgetränkte Stellen auf dem über Nacht gefallenen frischen Schnee. Anfangs schenkte ich denselben weniger Aufmerksamkeit, als sie sich jedoch mehrfach wiederholten, untersuchte ich dieselben und fand daß sie von den von Krähen gefangenen und getöteten Mäusen herühren. Wie die vorhandenen Haare und Enigeweide bewiesen, werden die Mäuse vor dem Verschlucktwerden gänzlich zerhackt.

Auf welche Art und Weise die Saatkrähe die Mäuse fängt, konnte

ich direkt nicht beobachten, doch konnte ich an den Spuren im frischen Schnee sehen, daß sie an den zwischen Schnee und Erde hinlaufenden Mäuselöchern herumstocherte und den Nager dort durch ihre jedenfalls feine Witterung erhaschte, wenn er sich nicht schnell genug in ein tieferes Loch verkriechen konnte. Es ist auch nicht ausgeschlossen, daß sie dieselben im Fluge erspät, und sich aus der Höhe auf dieselben herunterstürzt.

Heinrich Schenk, Óverbász.

A nagy őrgébics mint egerész. A nagy őrgébics Óverbáson rendes téli vendég, amelyet ennél fogva gyakran megfigyelhettem. Tudtam tehát, hogy alkalomadtán megfogja az egeret is, de hogy néha kizárólag csak egerekkel táplálkozik, azt csak egy téli egérjárás idején tapasztaltam. Egy magasabb pontról lesi az egeret, villámgyorsan levág arra, amelyik előmerészkedik, megragadja a karmaival s valami emelkedettebb helyre hurcolja, ahol fölfalja. A legerősebb példányokat is megfogja; így láttam egyszer egy példányt, mely akkora pocokot fogott, hogy alig tudta elcipelni. Az ezidőtájt elejtett példányok gyomrában csupa egérmaradékot találtam. Természetes dolog, hogy az őrgébicszet ez a kivételes tevékenysége nem juttathatja a hasznos madarak sorába, legföljebb csak a kímélendők közé, a minthogy tényleg határozottan kár volna kiirtani ezt a szép vakmerő madarat, amely különben is sehol se gyakori, tehát sehol se tehet számottevő kárt a madárvilágban.

Schenk Henrik, Óverbász.

Der Raubwürger als Mäusejäger. Der Raubwürger ist ein regelmäßiger Wintergast in Óverbász, den zu beobachten ich daher vielfach Gelegenheit habe. Daß er gelegentlich auch Mäuse fängt, war mir daher nicht unbekannt, daß er sich aber zu Zeiten ausschließlich von Mäusen nährt, konnte ich während eines Mäusejahres, und zwar während der winterlichen Jahreszeit feststellen. Auf einem Umschau gewährenden Platze sitzend lauert er den Mäusen auf, stürzt sich blitzschnell auf die sich hervorwagende, faßt sie mit den Krallen und trägt sie einem erhöhten Platze zu, wo er sie verzehrt. Er fängt auch oft ganz kapitale Exemplare; so sah ich einen, welcher eine große Wühlmaus ergatterte, welche er kaum wegzuschleppen vermochte. Sämtliche erlegte Exemplare hatten zu dieser Zeit ausschließlich Mäusereste im Magen. Natürlich kann eine solche ausnahmsweise Tätigkeit den Raubwürger nicht in die Liste der nützlichen Vögel bringen, wohl jedoch in die Liste der zu schonenden, da er überhaupt nirgends häufig ist, daher nirgends wesentlichen Schaden in der Vogelwelt anrichten kann und die Ausrottung des ebenso kecken wie schönen Vogels nur zu beklagen wäre.

Heinrich Schenk, Óverbász.

Madárvonulási megfigyelések a szerb-bosnyák határról az 1915-iki háború alatt. SCHENK HENRIK megfigyelései.

Az 1914. évi őszi szerb offenzívánkat követő visszavonulásunk után

hosszú szünet állott be a hadműveletekben, mely alatt sok alkalman nyilott madártani megfigyelésekre. Állandó állomásom kezdetben *Kozluk*, később *Tršić* volt. Mindakettő Bosznia zvorniki járásában a Drina völgyében fekszik. A terület tehát főleg madárvonulási megfigyelésekre igen alkalmasnak látszott. Sok reményem volt hozzá, hogy a Drina völgyében elsősorú, erősen frequentált *vonulási utat* találok. Csalódtam. Mint vonulási út a Drina völgye meglehetősen jelentéktelennek mutatkozott. Mindössze egyszer figyeltem meg nagyobbarányú madármozgalmat és pedig az 1915. év október elején, amikor *gémek* nagy tömegben vonulnak át, de most se a Drina mentén, hanem azt keresztezve. Megfigyeléseimet azonban éppen ezen kedvező fordulat után voltam kénytelen megszakítani, mert megindult az új offenziva Szerbia ellen, melynek folyamán a mi csapatunk se maradhatott tovább tétlenül. Mi is belekerültünk a forgatagba, amelyben ezentul bizony csak kevés szerepe jutott az ornithológiának.

Az 1915. tavaszán Kozlukon végzett tavaszi megfigyeléseimet — nagyjában a megfigyelés időbeli sorrendjében — a következőkben közlöm:

1. *Alcedo ispida*, januárban néhány.
2. *Motacilla boarula*, január 30-ig néhány.
3. *Turdus merula*, január 30-ig néhány.
4. *Turdus viscivorus*, szintén.
5. *Mergus serrator*, február 6-án 2 drb.
6. *Motacilla alba*, február 18-án már több példány mutatkozott.
7. *Buteo buteo*, február 18-án az első 2 drb.
8. *Anthus pratensis*, február 18-án az első.
9. *Turdus pilaris*, január 1-től február 1-ig egyesek.
10. *Sturnus vulgaris*, február 27-én kis csapat.
11. *Alauda arvensis*, március 1-jén az első.
12. *Anas penelope*, március 2-án 2 drb.
13. *Anas crecca*, március 2-án 1 drb.
14. *Turdus iliacus*, március 4-én 1 drb.
15. *Colymbus fluviatilis*, március 5-én 2 drb.
16. *Vanellus vanellus*, március 7-én 3—4 kis csapat a Drina mentén. D—É.
17. *Fuligula clangula*, március 9-én 1 drb.
18. *Phylloscopus acredula*, március 18-án szól.
19. *Larus ridibundus*, március 20-án kisebb csapat.
20. *Numenius arcuatus*, március 20-án kisebb csapat.
21. *Totanus totanus*, március 20-án 1 drb.
22. *Alauda arborea*, március 25-én több példány.
23. *Milvus milvus*, március 26-án 1 drb.
24. *Ciconia ciconia*, március 26-án 1 drb.

25. *Chelidonaria urbica*, április 3-án 6 drb, intravillán.
26. *Fulica atra*, április 3-án este szórványos átvonuló.
27. *Circus aeruginosus*, április 4-én 1 drb.
28. *Ardea purpurea*, április 4-én 1 drb.
29. *Ardea cinerea*, januán 1—30-ig és azután is néhány. Április 3—5 között több átvonuló D—É.
30. *Phylloscopus trochilus*, április 5-én néhány.
31. *Cuculus canorus*, március 31-én 1 drb szól.
32. *Anas querquedula*, április 6-án az első 1 drb.
33. *Motacilla flava*, április 6-án több példány.
34. *Totanus hypoleucus*, április 6-án 1 drb.
35. *Charadrius dubius*, április 7-én több példány.
36. *Hirundo rustica*, április 7-én 2 drb. Ettől kezdve állandóan van, de később észrevehetően fogyott, jeléül annak, hogy az itt megfordult példányok egy része átvonuló volt.
37. *Clivicola riparia*, április 7-én 2 drb.
38. *Rallus aquaticus*, április 6-án este hallottam átvonulóban «vrij» szavát.
39. *Gallinula chloropus*, április 7-én 1 drb.
40. *Phylloscopus sibilator*, április 11-én első.
41. *Ruticilla tithys*, április 11-én első.
42. *Anthus pratensis*, április 11-én első.
43. *Saxicola oenanthe*, április 11-én első 2 drb.
44. *Columba palumbus*, április 10-én 2 drb.
45. *Upupa epops*, április 16-án több példány.
46. *Sylvia curruca*, április 16-án első.
47. *Sterna fluviatilis*, április 19-én több példány nyugat felől vonult jó magasan, majd leszállott a Drinára.
48. *Pratincola rubetra*, április 19-én első.
49. *Oriolus oriolus*, április 19-én az első.
50. *Anthus trivialis*, április 19-én első.
51. *Sylvia sylvia*, április 19-én első.
52. *Ciconia nigra*, április 19-én 1 drb.
53. *Lanius collurio*, április 19-én 1 drb.
54. *Calamodius schoenobaenus*, április 18-án 1 drb.
55. *Luscinia luscinia*, április 20-án 1 drb.
56. *Sylvia atricapilla*, április 18-án első.
57. *Coturnix coturnix*, április 21-én szól az első.
58. *Turtur turtur*, április 24-én első.
59. *Crex crex*, május 4-én szól az első.
60. *Lanius minor*, május 7-én 1 drb.
61. *Muscicapa grisola*, május 6-án néhány.

62. *Hypolais hypolais*, május 8-án egyesek.

63. *Caprimulgus europaeus*, május 26-án több példány.

Az 1915. évi őszi megfigyeléseim csak október első hetéig terjednek s így csak részletet nyújthatnak a Drina völgyében lefolyó őszi vonulásról. Idevágó Tršić-en végzett megfigyeléseim a következők:

1. *Motacilla boarula*, szept. végén jelentkezik.

2. *Anthus pratensis*, október 1-jén több példány mutatkozik.

3. *Totanus ochropus*, néhány példány augusztus és szeptember hónapokban.

4. *Nycticorax nycticorax**, augusztus 30-án néhány átvonuló, szeptember 6—17-én néhány, október 4-én éjjel nagy csapatok, melyek nagy lármával ÉK-ről DNy. felé vonulnak. Október 5-én éjjel rendkívül nagy vonulás, melyben egyúttal sok *Ardea cinerea* és *purpurea* úgyszintén néhány *Botaurus stellaris* vett részt. Az 50—60 darabból álló csapatok nagyobb intervallumokban ÉK-ről DNy. felé vonultak. Sokan leszállottak a Drina zátonyaira.

5. *Ardea purpurea*, szept. 1—5-ig egy-két drb, 10—22-ig szintén. Október 5-én éjjel sok átvonuló ÉK-DNy.

6. *Ardea cinerea*, szept. 14-én 8 drb., 15—30-ig néhány, okt. 4., 5. éjjel sok átvonuló. ÉK—DNy.

7. *Botaurus stellaris*, szept. 13-án néhány átvonuló, okt. 5-én éjjel sok vonuló.

8. *Sturnus vulgaris*, szept. 25—30-ig néhány, okt. 1—3 csapatok.

9. *Totanus hypoleucus*, aug. 15-én néhány drb, több nem mutatkozott.

10. *Totanus glareola*, aug. 17-én egyesek, aztán nincs.

11. *Chelidonaria urbica*, aug. 14-én többet lehetett látni, aug 20-án már csak néhány, szept. 5—6. több, 13—15-ig igen sok, szept. 16-án már kevés, aztán nem láttam többet.

12. *Hirundo rustica*, már aug. 10-től kezdve sokkal többet lehetett látni, csupa fióka; ekkor volt a legtöbb. Aug. 15-én csak egyesek, szept. 5—6-tól több, szept. 13—17-ig sok volt, aztán már csak egyesek, okt. 4-én még néhány drb. vonult DK. felé.

13. *Hypolais hypolais*, aug. 20-tól szept. 15-ig egyesek.

* A gémeik tömegvonulására vonatkozó adatok annyiban rendkívül érdekesek, mert teljesen korrespondeálnak a jelölési kísérletek eredményeivel. A meghosszabbított ut-irányban az első állomásként a Narentatorkolat mutatkozik, ahol már több ízben lőttek magyarországi jelölt gémeiket. Innen valószínűleg az Adria partvidéke mentén haladnak tovább körülbelül Korfu szigetéig, ahol szintén találkozott már magyarországi jelölt gémmel. Valószínűleg itt kelnek át a tengeren, minthogy jelölt gémeinket legnagyobb részét Olaszország déli részében találják; Középitáliában csak ritkán, Itália északi részében sohasem fordulnak elő. Fenti megfigyelések tehát igen értékes utmutatásokat szolgáltatnak jelölési kísérleteink eredményeinek magyarázatához, különösen gémfajaink őszi utvonulainak pontosabb megállapításához.

14. *Phylloscopus sibilator*, aug. 20-tól 28-ig sok, aztán egyesek, szept. 13—15-ig sok, szept. 18-án utolsó.

15. *Phylloscopus trochilus*, vonulása az előbbivel egyező volt, de az utolsót szept. 20-án láttam.

16. *Micropus apus*, aug. 20—28-ig egyesek, 29-én az utolsó.

17. *Oriolus oriolus*, aug. 1—15-ig több a rendesnél, aztán fogyott, 29-én az utolsó.

18. *Upupa epops*, aug. 25—30-ig 1 drb. tartózkodott itt.

19. *Muscicapa grisola*, aug. 28-án sok van, aztán fogyott; szept. 29-én az utolsó.

20. *Muscicapa parva*, aug. 20-án jelentkezett, ettől fogva rendszeren volt néhány, okt. 3-án az utolsó.

21. *Sylvia sylvia*, okt. 2-án az utolsó.

22. *Sylvia curruca*, szept. 25-én az utolsó.

23. *Lanius minor*, egy pár fészkelt, aug. 27-én az utolsó.

24. *Lanius collurio*, okt. 2-án még 1—2 drb.

25. *Pratincola rubicola*, 1—2 pár fészkelt, szept. 30-án még 1—2 drb.

26. *Pratincola rubetra*, még okt. 7-én is láttam egyeseket.

27. *Anthus trivialis*, aug. 25-én az első, sok van szept. 18-tól 30-ig, aztán fogyott, okt. 7-én még egyesek.

28. *Calamodus schoenobaenus*, aug. 20-án mutatkozott szórványosan, szept. 26-án még egy drb.

29. *Acrocephalus streperus*, szept. 25-én 1 drb.

30. *Sylvia atricapilla*, szept. 20-án az utolsó.

31. *Lynx torquilla*, szept. 18-án még egy drb.

32. *Clivicola riparia*, aug. 15-től néhány, szept. 13—14-ig sok, 20-án néhány, valószínűleg utolsó.

33. *Falco subbuteo*, aug. 31-én és okt. 5-én egy-egy drb.

34. *Gallinula chloropus*, szept. 13-án 1 drb.

35. *Anas crecca*, szept. 18-án 1 drb. lövetett, több nem is volt.

36. *Motacilla flava*, szept. 14-től 30-ig néhány.

37. *Buteo buteo*, okt. 4-én még itt.

38. *Turtur turtur*, okt. 4-én még 1 drb.

39. *Columba palumbus*, okt. 4-én még 5 drb.

Vogelzugsbeobachtungen an der serbisch-bosnischen Grenze im Kriegsjahre 1915. VON HEINRICH SCHENK. Nach dem Rückzuge, welcher unserer serbischen Herbstoffensive im Jahre 1914 folgte, entstand in den Kriegsoperationen eine lange Pause, während welcher ich vielfach Gelegenheit hatte, Beobachtungen über der Vogelzug in dieser Gegend zu machen. Unsere ständige Station war anfangs *Kozluk*, später *Tršić*, beide im Bezirke Zvornik in Bosnien, im Drinatale gelegen. Das Gebiet schien für die Beobachtung des Vogelzuges sehr geeignet und hatte ich große Hoffnung,

hier im Drinatal eine erstklassige, hervorragend frequentierte *Zugsstraße* zu finden. Ich mußte eine starke Täuschung erleiden. Als *Zugsstraße* zeigte sich das Drinatal sehr unbedeutend. Nur ein einzigesmal konnte ich eine größere Vogelbewegung beobachten, und zwar den Massenzug der Reiher in den ersten Oktobertagen des Jahres 1915, jedoch auch dieser kreuzte das Drinatal. Leider mußte ich jedoch meine Beobachtungen gerade nach dieser günstigen Wendung abbrechen, da unsere neue Offensive gegen Serbien begann und deshalb auch unsere Abteilung nicht länger untätig bleiben konnte. Auch wir kamen in den Wirbel der Ereignisse, wo dann der Ornithologie keine wesentliche Rolle mehr zufallen konnte.

Meine Frühjahrsbeobachtungen von 1915, in *Kozluk* gemacht, veröffentlichte ich nachfolgend in der ungefähren Reihenfolge der Ankunft der einzelnen Arten.

1. *Alcedo ispida*. Im Jänner einige.
2. *Motacilla boarula*. Bis Ende Jänner einige.
3. *Turdus merula*. Bis 30-ten Jänner einige.
4. *Turdus viscivorus*. Bis Ende Jänner einige.
5. *Mergus serrator*. Am 6-ten Feber 2 St.
6. *Motacilla alba*. Am 18-ten Feber zeigten sich schon mehrere Exemplare.
7. *Buteo buteo*. Am 18-ten Feber die ersten 2 St.
8. *Anthus pratensis*. Am 18-ten Feber die ersten.
9. *Turdus pilaris*. Die letzte am 13-ten Feber.
10. *Sturnus vulgaris*. Kleiner Flug am 27-ten Feber.
11. *Alauda arvensis*. Am 1-ten März die erste.
12. *Anas penelope*. Am 2-ten März 2 St.
13. *Anas crecca*. Am 2-ten März 1 St.
14. *Turdus iliacus*. Am 14-ten März 1 St.
15. *Colymbus fluviatilis*. Am 5-ten März 2 St.
16. *Vanellus vanellus*. Am 7-ten März 3—4 kleine Flüge längs der Drina von Süd nach West.
17. *Fuligula clangula*. Am 9-ten März 1 St.
18. *Phylloscopus acredula*. Rufend am 18-ten März.
19. *Larus ridibundus*. Am 20-ten März kleinerer Flug.
20. *Numenius arcuatus*. Kleinerer Flug am 20-ten März.
21. *Totanus totanus*. Am 20-ten März 1 St.
22. *Alauda arborea*. Mehrere Exemplare am 25-ten März.
23. *Milvus milvus*. Am 26-ten März 1 St.
24. *Ciconia ciconia*. Am 26-ten März 1 St.
25. *Chelidonaria urbica*. Am 6-ten April die ersten 6 St. intravillan.
26. *Fulica atra*. Abends am 3-ten April einige Durchzügler.

27. *Circus aeruginosus*. Am 4-ten April 1 St.
28. *Ardea purpurea*. Am 4-ten April 1 St.
29. *Ardea cinerea*. Vom 1-ten Jänner angefangen immer einige Exemplare. Vom 3-ten bis 5-ten April mehrere Durchzügler S—N.
30. *Phylloscopus trochilus*. Am 5-ten April einige.
31. *Cuculus canorus*. Erster Ruf am 31-ten März.
32. *Anas querquedula*. Am 6-ten April die erste.
33. *Motacilla flava*. Am 6-ten April mehrere Exemplare.
34. *Totanus hypoleucus*. 1 St. am 6-ten April.
35. *Charadrius dubius*. Am 7-ten April mehrere Exemplare.
36. *Hirundo rustica*. Am 7-ten April mehrere Exemplare. Seit diesem Zeitpunkte gibt es ständig Schwalben, nur wird ihre Anzahl später merklich geringer, zum Beweise dessen, daß ein Teil der hier vorgekommenen Exemplare sich hier auf dem Durchzuge befand.
37. *Clivicola riparia*. Am 7-ten April 2 St.
38. *Rallus aquaticus*. Am 6-ten April abends hörte ich den «vrijj»-Ruf von Durchzüglern.
39. *Gallinula chloropus*. Am 7-ten April 1 St.
40. *Phylloscopus sibilator*. Die ersten am 11-ten April.
41. *Ruticilla tithys*. Am 11-ten April die ersten.
42. *Anthus pratensis*. Die ersten am 11-ten April.
43. *Saxicola oenanthe*. Am 11-ten April die ersten.
44. *Columba palumbus*. Am 10-ten April 2 St.
45. *Upupa epops*. Am 16-ten April mehrere Exemplare.
46. *Sylvia curruca*. Die ersten am 16-ten April.
47. *Sterna fluviatilis*. Am 19-ten April zogen einige Exemplare hoch von Westen her, ließen sich dann auf der Drina nieder.
48. *Pratincola rubetra*. Am 19-ten April das erste.
49. *Oriolus oriolus*. Am 19-ten April der erste.
50. *Anthus trivialis*. Am 19-ten April der erste.
51. *Sylvia sylvia*. Die erste am 19-ten April.
52. *Ciconia nigra*. Am 19-ten April 1 St.
53. *Lanius collurio*. Den ersten schon am 19-ten April gesehen.
54. *Calamodius schoenobaenus*. Am 18-ten April 1 St.
55. *Sylvia atricapilla*. Die erste am 18-ten April.
56. *Luscinia luscinia*. Am 20-ten April 1 St.
57. *Coturnix coturnix*. Erster Ruf am 21-ten April.
58. *Turtur turtur*. 24-ten April die ersten.
59. *Crex crex*. Erster Ruf am 4-ten Mai.
60. *Lanius minor*. Am 7-ten Mai 1 St.
61. *Muscicapa grisola*. Am 6-ten Mai einige.
62. *Hypolais hypolais*. Am 8-ten Mai einige.

63. *Caprimulgus europaeus*. Mehrere Exemplare am 26-ten Mai.

Meine Herbstbeobachtungen des Jahres 1915 reichen nur bis in die erste Oktoberwoche, weshalb dieselben nur Fragmente des im Drinatale sich vollziehenden Herbstzuges darstellen können. Meine bis zu diesem Zeitpunkt in Tršić gemachten Beobachtungen sind die folgenden:

1. *Motacilla boarula*. Erscheint Ende September.

2. *Anthus pratensis*. Am 1-ten Oktober mehrere Exemplare.

3. *Totanus ochropus*. Im August und September einige Exemplare.

4. *Nycticorax nycticorax*. * Am 30-ten August einige Durchzügler; 6—17-ten Sept. einige; abends den 4-ten Oktober große Flüge, welche stark lärmend von NO. nach SW. ziehen. In der Nacht des 5-ten Oktober außerordentlich starker Zug, an welchem auch viele *Ardea cinerea* und *purpurea*, sowie einige *Botaurus stellaris* teilnehmen. Die aus 50—60 Stück bestehenden Flüge folgten sich in größeren Intervallen; alles zog in der Richtung von NO. nach SW. Viele ließen sich auch auf die Sandbänke der Drina nieder.

5. *Ardea purpurea*. Vom 1-ten bis 5-ten Sept. 1—2 St., vom 10-ten bis 22-ten ebenfalls. Am 5-ten Okt. nachts viele Durchzügler von NO. nach SW.

6. *Ardea cinerea*. Am 14-ten Sept. 8 St., vom 15-ten bis 30-ten einige; in der Nacht des 4-ten und 5-ten Okt. viele Durchzügler NO—SW.

7. *Botaurus stellaris*. Am 13-ten Sept. einige Durchzügler; in der Nacht des 5-ten Okt. mehrere Durchzügler.

8. *Sturnus vulgaris*. Vom 25—30-ten Sept. einige, vom 1-ten bis 3-ten Oktober Flüge.

9. *Totanus hypoleucus*. Einige am 15-ten Aug., dann keine mehr.

10. *Totanus glareola*. Einzelne am 17-ten August, dann keine mehr.

11. *Chelidonaria urbica*. Am 14-ten August vermehrte sich ihre Anzahl, am 20-ten nur mehr einzelne; am 5. und 6-ten Sept. mehr, vom 13—15-ten sehr viele, am 16-ten Sept. wenige, dann keine mehr.

* Die auf den Massendurchzug der Reiher bezüglichen Beobachtungen sind insofern ungemein interessant, als sie vollkommen mit den Resultaten der ungarischen Markierungsversuche korrespondieren. Allem Anscheine nach sind es die Reiher von Ujvidék und der Obedska bara, welche hier durchziehen. Verlängert man die Richtung des Zuges, so erscheint als vorläufiges Reiseziel die Narentamündung, wo schon mehrere unserer markierten Reiher auf dem herbstlichen Durchzuge angetroffen wurden. Von hier aus geht die Reise allem Anscheine nach der Adriaküste entlang bis etwa nach Korfu, wo ebenfalls schon markierte ungarische Reiher vorgekommen sind. Wahrscheinlich wird von hier aus das Adriatische Meer übersetzt, da unsere Versuchsreihner nur in Süd-weniger aber in Mittel- und garnicht in Nord-Italien angetroffen worden sind. Obige Beobachtungen geben daher einen sehr wertvollen Fingerzeig zur Deutung unserer Markierungsergebnisse, speziell zur genaueren Feststellung der Herbstzugsstraßen unserer Reiherarten.

Jakob Schenk.

12. *Hirundo rustica*. Schon vom 10-ten August an war eine größere Anzahl als gewöhnlich zu sehen, alles junge Vögel; zu dieser Zeit war die größte Anzahl hier. Am 15-ten August nur mehr einzelne, am 5. und 6-ten Sept. mehrere, vom 13-ten bis 17-ten Sept. sehr viele, nachher nur mehr vereinzelt; am 4-ten Okt. einige nach SO.

13. *Hypolais hypolais*. Vom 20-ten August bis 15-ten Sept. einzelne.

14. *Phylloscopus sibilator*. Vom 20-ten bis 28-ten August viele, dann einzelne, 13—15-ten Sept. viele, am 18-ten Sept. letzter.

15. *Phylloscopus trochilus*. Der Zug verlief parallel mit dem der vorigen Art, den letzten sah ich jedoch am 20-ten Sept.

16. *Micropus apus*. 20—28-ten Aug. einige, 29-ten der letzte.

17. *Oriolus oriolus*. Vom 1-ten August mehr als gewöhnlich, dann weniger, am 29-ten der letzte.

18. *Upupa epops*. Vom 25-ten bis 30-ten August hielt sich hier 1 St. auf.

19. *Muscicapa grisola*. Am 28-ten August viele, dann weniger, am 29-ten September der letzte.

20. *Muscicapa parva*. Erschien am 20-ten August, von diesem Zeitpunkte an immer einige, am 3-ten Oktober der letzte.

21. *Sylvia sylvia*. Die letzte am 2-ten Oktober.

22. *Sylvia curruca*. Die letzte am 25-ten September

23. *Lanius minor*. Ein Paar nistete, am 27-ten August der letzte.

24. *Lanius collurio*. Am 2-ten Oktober noch 1—2 St.

25. *Pratincola rubicola*. Nistete hier in 1—2 Paaren, am 30-ten September noch 1—2 St.

26. *Pratincola rubetra*. Beobachtete noch am 7-ten. Oktober einige.

27. *Anthus trivialis*. Am 25-ten August die ersten; vom 18-ten bis 30-ten Sept viele, dann weniger, am 7-ten Okt. noch einige.

28. *Calamodus schoenobaenus*. Sporadisch vom 20-ten August an, am 26-ten Sept. noch ein St.

29. *Acrocephalus streperus*. Am 25-ten Sept. 1 St.

30. *Sylvia atricapilla*. Am 20-ten Sept. die letzte.

31. *Lynx torquilla*. Am 18-ten Sept. noch ein St.

32. *Clivicola riparia*. Am 15-ten Aug. einige, vom 13-ten bis 14-ten Sept. viele, am 20-ten einige, wahrscheinlich die letzten.

33. *Falco subbuteo*. Am 31-ten Aug. und 5-ten Okt. je ein St.

34. *Gallinula chloropus*. Am 13-ten Sept. 1 St.

35. *Anas crecca*. Am 18-ten Sept. ein St. erlegt, dann keine mehr.

36. *Motacilla flava*. Vom 14-ten bis 30-ten Sept. einige.

37. *Buteo buteo*. Am 4-ten Okt. noch hier.

38. *Turtur turtur*. Am 4-ten Okt. noch 1 St.

39. *Columba palumbus*. Am 4-ten Okt. noch 5 St.

Az 1914. évi tavaszi madárvonulás Óverbászon. SCHENK HENRIK megfigyelései.

Mintogy az 1914. évi tavaszi madárvonulási megfigyeléseim a M. K. Ornith. Központ 1914. évi jelentéséből kimaradtak, eddigi megfigyelési sorozataim megszakítatlansága érdekében közlöm idevágó megfigyeléseimet. Helykimélés céljából a szükséges megjegyzéseket egyszerre magyarul és németül egyesítem az alábbi közös szövegben.

Der Frühjahrszug 1914 in Óverbász. Beobachtet von HEINRICH SCHENK.

Indem meine Frühjahrsbeobachtungen vom Jahre 1914 dem betreffenden Jahresberichte der K. U. Ornith. Centrale nicht einverleibt wurden, veröffentliche ich hier im Interesse der Stetigkeit meiner bisherigen Beobachtungsserien nachträglich meine diesbezüglichen Daten. Behufs Raumersparnis werden die Beobachtungen untenfolgend als gemeinsamer Text mit den ungarischen und deutschen Bemerkungen zusammen publiziert.

Larus ridibundus. Jan. 1—10-ig 1 drb; febr. 22-én az első vonulók.

Vom 1—10-ten Jänner 1 Stück; am 22-ten Feber die ersten Zügler.

Anas boschas. Jan. 1—10-ig 1 drb; febr. 22-én az első vonulók.

Vom 1—10-ten Jänner 1 Stück; am 22-ten Feber die ersten Zügler.

Fulica atra. Jan. 1—13-ig 6 drb volt még itt, az utolsó megfagyott.

Febr. 23-án az első. Nálunk évek óta rendes jelenség, hogy a szárcsa mindig a «következő» esztendőben vonul el. Nehány példány rendületlenül kitart addig, amíg a Ferenc-csatorna teljesen be nem fagy, ami rendesen csak január első vagy második hetében szokott bekövetkezni. Az utolsó már többnyire itt pusztulnak.

Vom 1—13-ten Jänner hielten sich hier noch 6 Exemplare auf, das letzte erfror. Hier ist es eine jährlich sich wiederholende Erscheinung, daß die Blesshühner immer erst im «nächsten» Jahre wegziehen. Einige Exemplare halten immer solange aus, bis der Franzenskanal vollständig zufriert, was sich gewöhnlich in der ersten oder zweiten Jännerwoche zu vollziehen pflegt. Die letzten Exemplare gehen meistens zugrunde.

Colymbus fluviatilis. Jan. 5-én távozott; márc. 6-án az első.

Wegzug am 5-ten Jänner; am 6-ten März der erste.

Pratincola rubicola. Jan. 1-én még 1 drb; márc. 22-én az első.

Am 1-ten Jänner noch ein Stück; am 22-ten März das erste.

Rallus aquaticus. Jan. 1—15-ig több helyen; később mind megfagytak.

Márc. 8-án az első. — Vom 1-ten bis 15-ten Jänner an mehreren Stellen; diese erfroren später. Am 8-ten März die ersten.

Gallinula chloropus. Teletl. Ápr. 12. első. — Überwinterete. 12. Apr. das erste.

Columba oenas. Jan. 9—15-ig 4 drb, febr. 22-én első. — Vom 9-ten bis 15-ten Jänner 4 St., am 22-ten Feber die erste.

- Emberiza calandra*. Telegt. — Überwinterte.
Emberiza schoeniclus. Telegt. — Überwinterte.
Sturnus vulgaris. Jan. 9-én 1 drb, 15-én 6 drb. — ÉNyn., febr. 21-én vonulók. — Am 9-ten Jänner 1 St., am 15-ten 6 St., nach NW., 21-ten Feber die ersten Zügler.
Falco merillus. Márc. 2-án utolsó. — 2-ten März der letzte.
Archibuteo lagopus. Márc. 15-én utolsó. — 15-ten März letzter.
Botaurus stellaris. Jan. 1—11-ig néhány. — 1—11-ten Jänner einige. Febr. 5. Bácsföldvár. 15. Bácsszenttamás. 15. Ujvidék.
Alauda arvensis. Telegt.; febr. 20-án első vonulók. — Überwinterte; 20-ten Feber Zügler.
Circus cyaneus. Telegt. — Überwinterte.
Anas crecca. Febr. 22.
Motacilla alba. Febr. 20.
Ampelis garrula. Febr. 8-án Ujverbász és Bácskula. Febr. 21-én 8 drb. Emberemlékezet óta nem látták itt ezt a fajt. — Am 8-ten Feber in Ujverbász und Bácskula; am 21-ten 8 St. Seit Menschengedenken wurde diese Art hier nicht beobachtet.
Anser fabalis. Febr. 23-án vonulás ÉNy. — 23-ten Feber Zug nach NW.
Anthus pratensis. Febr. 22—Mart. 22.
Numenius arcuatus. Febr. 27.
Ardea cinerea. Febr. 28.
Alauda arborea. Mart. 1.
Anas strepera. Mart. 3.
Fuligula cristata. Mart. 3.
Gallinago gallinago. Mart. 4.
Circus aeruginosus. Mart. 7.
Vanellus vanellus. Mart. 2.
Fuligula ferina. Mart. 6.
Turdus iliacus. Mart. 8—10.
Colymbus cristatus. Mart. 8.
Fuligula clangula. Mart. 10.
Fuligula nyroca. Mart. 10.
Scolopax rusticola. Ritka átvonuló; március 11-én az első. — Seltener Durchzügler; am 11-ten März die erste.
Colymbus nigricollis. Mart. 12.
Anas querquedula. Mart. 13.
Pavoncella pugnax. Ritkább átvonuló; március 12-én lövetett Bácskulán, március 18-án nálunk kisebb átvonuló csapat. — Ziemlich seltener Durchzügler; 12-ten März in Bácskula geschossen, am 18-ten bei uns ein kleinerer Flug durchziehend.

Limosa limosa. Szintén ritkább faj; márc. 15-én 15 drb. — DK. — Ebenfalls eine seltenere Art; 15-ten März 15 St. — SO.

Colymbus griseigena. Mart. 18.

Ciconia ciconia. Mart. 18.

Serinus serinus. Mart. 22.

Totanus totanus. Mart. 22.

Ortygometra parva. Rendes átvonuló; márc. 22-én első. — Regelmäßiger Durchzügler; am 22-ten März der erste.

Phylloscopus acredula. Mart. 21.

Ardea purpurea. Mart. 21.

Totanus glareola. Mart. 27.

Cyanecula leucocyanea. Szórványos, de rendszeres fészkelő; márc. 29-én első. — Sporadischer, aber regelmäßiger Brutvogel; am 29-ten März das erste.

Motacilla flava. Mart. 29.

Hirundo rustica. Apr. 1.

Totanus nebularius. Apr. 6.

Sylvia curruca. Apr. 7.

Acrocephalus arundinaceus. Apr. 11.

Calamodus schoenobaenus. Apr. 12.

Anthus trivialis. Apr. 12.

Clivicola riparia. Apr. 12.

Chelidonaria urbica. Apr. 13.

Coturnix coturnix. Apr. 13.

Totanus hypoleucus. Apr. 13.

Sylvia sylvia. Apr. 13.

Falco subbuteo. Apr. 15.

Locustella naevia. Apr. 17.

Pratincola rubetra. Apr. 17.

Charadrius dubius. Apr. 18.

Phylloscopus sibilator. Apr. 21.

Cerchneis vespertina. Apr. 22-én lövetett Újvidéken; Apr. 25-én nálunk 1 drb. — Am 22-ten Apr. in Újvidék erlegt; 25-ten bei uns ein Exemplar.

Colymbus nigricollis. Apr. 17.

Luscinia luscinia. Apr. 24.

Cuculus canorus. Apr. 23.

Lanius collurio. Apr. 23. Az első példány, és pedig nőstény. — Das erste Exemplar am 23-ten April, ein Weibchen.

Phylloscopus trochilus. Apr. 28.

Muscicapa collaris. Apr. 30.

Lanius minor. Apr. 30.

Hydrochelidon nigra. Mai. 2.

Acrocephalus streperus. Apr. 24.

Oriolus oriolus. Mai. 3.

Sylvia nisoria. Mai. 2.

Muscicapa grisola. Mai. 7.

Turtur turtur. Mai. 7. Bácskula.

Ardetta minuta. Mai. 7.

Hypolais hypolais. Mai. 10.

Micropus apus. Május 17-én még egy csapat átvonuló. — Am 17-ten Mai noch ein Flug Durchzügler.

Madárvonulási megfigyelések Jaroslavból. PASCSENKO SZERGEJ megfigyelései. A megfigyelési terület Jaroslav, Oroszország jaroslavi tartományában. Az itt-ott szükséges megjegyzések egymás mellett párhuzamosan magyarul és németül adatnak.

Vogelzugsbeobachtung aus Jaroslav. VON SERGEJ PASCHTSCHENKO. Beobachtungsgebiet ist die Stadt Jaroslav im Gouvernement Jaroslav in Rußland. Die hie und da notwendigen Bemerkungen werden als paralleler Text gleichzeitig in ungarischer und deutscher Sprache gemacht.

I. Az 1913. évi őszi vonulás. — I. Herbstzug 1913.

Micropus apus. Aug. 10-én a vonulás kezdete, aug. 16-án az utolsó. — Am 10-ten Aug. Beginn des Zuges, am 16-ten Aug. der letzte.

Parus ater. Aug. 15-én a város közelében az első, 21-én már erős vonulás, 27-én csapatok Ny. felé, szept. 9-én a vonulás megszűnik. — Am 15-ten Aug. die ersten in der Nähe der Stadt, am 21-ten wird der Zug stärker, am 27-ten Flüge nach West, am 9-ten Sept. der Zug im Abnehmen.

Pinicola erythrina. A vonulás aug. 19-én kezdődött, 31-én az utolsó. — Am 19-ten Aug. Beginn des Zuges, am 31-ten der letzte.

Sturnus vulgaris. Aug. 20-án 300—400-as csapat a város fölött, 21-én újra 200-as csapat, okt. 20-án az utolsó. — Am 20-ten August 300—400 Stück über der Stadt, am 21-ten wieder 200 Stück, am 20-ten Okt. die letzten.

Sylvia atricapilla. Aug. 21-én az elvonulás megkezdődött. — Am 21-ten Aug. Beginn des Zuges.

Hirundo rustica. Szept. 1-én az utolsó csapatok, okt. 8-án az utolsó. — Am 1-ten Sept. die letzten Flüge, am 8-ten Okt. die letzte.

Chelidonaria urbica. Szept. 1-én az utolsó. — Die letzte am 1-ten September.

Muscicapa parva. Sept. 2.

Totanus hypoleucus. Sept. 2.

Luscinia philomela. Sept. 4. Utolsó. — Letzte.

Accentor modularis. Sept. 8. Vonulás. — Zug.

Ruticilla phoenicura. Sept. 9. Vonulás. — Zug.

Grus grus. Sept. 10. Vonulás. — Zug.

Regulus regulus. Sept. 11. Vonulás. — Zug.

Cannabina linaria. Sept. 12-én az első vonulók északról, 25-én nagy csapatok. — Am 12-ten Sept. die ersten Durchzügler aus Norden, am 25-ten große Flüge.

Erithacus rubecula. Sept. 15. Vonulás. — Zug.

Anthus trivialis. Sept. 16. Vonulás. — Zug.

Alauda arvensis. Szept. 18-án tömeges vonulás, 30-án az utolsó. — Am 18-ten Sept. Massenzug, am 13-ten die letzte.

Turdus musicus. Szept. 18-án tömeges vonulás. — Am 18-ten Sept. Massenzug.

Fringilla montifringilla. Szept. 25-én nagy csapatok érkeznek északról. — Am 25-ten Sept. große Flüge aus Norden.

Anser anser. Szept. 25-én éjjel nagy csapatok DNy. felé, 27-én és 28-án újból csapatok. — Am 25-ten Sept. nachts große Flüge nach SW., am 27-ten und 28-ten wieder Flüge.

Ampelis garrula. Szept. 26-án egy csapat, okt. 3-án 100-as csapat. — Am 26-ten Sept. ein Flug, am 3-ten Okt. 100 St.

Turdus pilaris. Sept. 27. Vonulás. — Zug.

Corvus frugilegus. Szept. 30-án kezdődik a vonulás, okt. 10-én az utolsó. — Am 13-ten Sept. Beginn des Zuges, am 10-ten Okt. die letzten.

Pinicola enucleator. Okt. 21-én északról nagy csapatok. — Am 21-ten Okt. große Flüge aus Norden.

II. Az 1914. évi tavaszi vonulás. — II. Frühjahrszug 1914.

Mart. 18. *Corvus frugilegus*.

« 19. *Sturnus sophiae*.

« 24. *Cannabina cannabina*.

Apr. 1. *Fringilla coelebs*.

« 8. *Turdus pilaris*.

« 8. *Motacilla alba*.

« 9. *Larus ridibundus*.

« 13. *Anas boschas*.

« 14. *Anser albifrons*.

« 14. *Erithacus rubecula*.

« 16. *Accentor modularis*.

« 18. *Scolopax rusticola*.

« 20. *Anas querquedula*.

« 24. *Saxicola oenanthe*.

« 24. *Grus grus*.

Apr. 27. *Phylloscopus acredula*.

« 27. *Ruticilla phoenicura*.

« 28. *Cyanecula suecica et leucocyanea*.

« 29. *Phylloscopus trochilus*.

Mai 2. *Muscicapa atricapilla*.

« 5. *Hirundo rustica*.

« 5. *Cuculus canorus*.

« 5. *Iynx torquilla*.

« 6. *Chelidonaria urbana*.

« 6. *Numenius arcuatus*.

« 6. *Dafila acuta*.

« 6. *Anas penelope*.

« 8. *Luscinia philomela*.

« 13. *Micropus apus*.

Mai 13. Hypolais hypolais.

« 14. Sylvia atricapilla.

« 15. Oriolus oriolus.

Mai 16. Pinicola erythrina.

« 18. Acrocephalus dumetorum.

Madártani jegyzetek az aldunai rétről. SCHENK HENRIK megfigyelései.

Az úgynevezett aldunai rét a Dunának kb. a Tisza torkolattól a Temes torkolatig terjedő árterülete a folyam balpartján. Ez a terület még nincs ármentesítve s így a vizimadárvilágnak kedvelt tartózkodási helye az évnék úgyszólván minden szakában. A területnek azon szakaszában végeztem megfigyeléseimet, mely a szerémmegyei Ujbánovcival szemben terül el. Megfigyeléseimet az 1913. év május 3-tól 5-ig terjedő időben végeztem.

Ardea purpurea. Nagyon gyakori faj, mely egy helyen telepesen fészkel; a párok száma kb. 50-re tehető.

Circus aeruginosus. Gyakori.

Milvus migrans. Elég gyakori.

Ardea ralloides. Csekély számban látható, fészkelése sem valószínű.

Ardea cinerea. Gyéren van.

Larus ridibundus. Gyakori, de fészkekre nem akadtam.

Larus minutus. Május 4-én 1 drb.

Hydrochelidon nigra. Gyakori, valószínűleg fészkel is.

Sterna fluviatilis. Gyakori.

Hydrochelidon hybrida. Május 3-án 1—2 drb, 4-én 10—12 drb.

Plegadis falcinellus. Állandóan körülbelül 200 darab, fészkelésük bizonytalan.

Anser anser. Néhány fészkelő.

Anas boschas. Gyakori és fészkel.

Anas strepera. Gyéren van, de lehet, hogy fészkel.

Anas querquedula. Gyakori és fészkel.

Anas penelope. Május 4-én még 20—25 darab együtt.

Anas crecca. Május 4-én még néhány darab.

Spatula clypeata. 1—2 pár.

Dafila acuta. Több ízben láttam.

Fuligula nyroca. Kis csapatok.

Fuligula ferina. Gyéren van.

Nycticorax nycticorax. Kevés van.

Botaurus stellaris. Mindenütt fészkelő.

Calamodus schoenobaenus. Gyakori fészkelő.

Acrocephalus streperus (horticolus?). A Bulák-szállás füves és nádas részeiben 2—3 pár.

Acrocephalus arundinaceus. Gyakori.

Phalacrocorax pygmaeus. Egyesével és két kis csapatot láttam, lehet, hogy fészkel.

Hydrochelidon leucoptera. Csak egy példányt láttam.

Aquila maculata. Egy darabot láttam.

Haliaeetus albicilla. Egyszer láttam.

Phalacrocorax carbo. 1—2 darab.

Platalea leucorodia. Egyszer láttam 50—60 darabot; a halászok szerint fészkelnek.

Cuculus canorus. Elég gyakori.

Vanellus vanellus. A Bulák-szállásnál fészkel néhány pár.

Asio accipitrinus. Egy példánnyal találkoztam, mely úgy viselkedett, mintha fia lett volna; fészket azonban nem találtam.

Colaeus monedula. Néhány pár.

Passer domesticus. Néhány pár.

Motacilla flava. Nem ritka.

Pica pica. Néhány fészkelő.

Corvus cornix. Néhány fészkelő.

Colymbus cristatus. Több helyen fészkel.

Colymbus fluviatilis. Fészkel.

Fulica atra. Mindenütt fészkel.

Rallus aquaticus. Több ízben észleltem.

Anthus cervinus. Május 4-én 1 darab.

Sylvia curruca. Elég gyakori.

Columba oenas. Többször láttam.

A Duna szerémi magas meredek partján fészkelve észleltem a következő fajokat:

Glaucidium noctuum.

Cerchneis tinnunculus.

Micropus apus.

Ornithologische Notizen vom unteren Donauried. Beobachtungen von HEINRICH SCHENK.

Das sogenannte untere Donauried ist das Inundationsgebiet am linken Ufer des Donaustromes, welches beiläufig von der Tiszmündung bis zur Temesmündung reicht. Dieses Gebiet ist noch nicht entwässert und deshalb ein Lieblingsaufenthaltsort der Wasservögel in fast jeder Jahreszeit. Meine Beobachtungen machte ich in dem Abschnitte des Gebietes, welcher der Ortschaft Ujbánovci im Komitate Szerém gegenüberliegt. Der Zeitpunkt meiner Beobachtungen war der 3-te bis 5-te Mai 1913.

Ardea purpurea. Sehr häufige Art, welche an einer Stelle kolonienweise brütet; die Anzahl der hier brütenden Exemplare beträgt ca 50.

Circus aeruginosus. Häufig.

Milvus migrans. Ziemlich häufig.

Ardea ralloides. In geringer Anzahl; nistet wahrscheinlich nicht.

Ardea cinerea. Spärlich vertreten.

Larus ridibundus. Häufig; brütende Vögel jedoch keine angetroffen.

Larus minutus. Am 4-ten Mai 1 Stück.

Hydrochelidon nigra. Häufige Art, welche hier wahrscheinlich nistet.

Sterna fluviatilis. Häufig.

Hydrochelidon hybrida. Am 3-ten Mai 1—2 St., am 4-ten 10—12 St.

Plegadis falcinellus. Ständig ca 200 St. zu sehen, das Brüten ist jedoch nicht wahrscheinlich.

Anser anser. Einige Brutvögel.

Anas boschas. Häufiger Brutvogel.

Anas strepera. Spärlich vertreten; dürfte brüten.

Anas querquedula. Häufiger Brutvogel.

Anas penelope. Am 4-ten Mai noch 20—25 St. in einem Fluge.

Anas crecca. Am 4-ten Mai noch einige Exemplare.

Spatula clypeata. 1—2 Paare.

Dafila acuta. Wurde mehrmals beobachtet.

Fuligula nyroca. Kleine Flüge.

Fuligula ferina. Spärlich vertreten.

Nycticorax nycticorax. Wenige.

Botaurus stellaris. Überall Brutvogel.

Calamodus schoenobaenus. Häufiger Brutvogel.

Acrocephalus streperus (horticolus?). An den mit Gras und Rohr bestandenen Stellen des Bulákszállás brüten 2—3 Paare.

Acrocephalus arundinaceus. Häufig.

Phalacrocorax pygmaeus. Beobachtete sie einzelwise und zwei kleine Flüge; dürfte brüten.

Hydrochelidon leucoptera. Es wurde nur ein Exemplar beobachtet.

Aquila maculata. Ein Stück kam zur Beobachtung.

Haliaëtus albicilla. Einmal gesehen.

Phalacrocorax carbo. 1—2 St. gesehen.

Platalea leucorodia. Einmal beobachtete ich 50—60 St.; nach Aussage der Fischer brütet diese Art hier.

Cuculus canorus. Ziemlich häufig.

Vanellus vanellus. Beim Bulákszállás brüten einige Paare.

Asio accipitrinus. Ein Exemplar beobachtet, welches sich so benahm, als ob es Junge hätte; ein Nest war jedoch nicht aufzufinden.

Colaeus monedula. Einige Paare.

Passer domesticus. Einige Paare.

Motacilla flava. Nicht selten.

Pica pica. Einige Paare.

Coryvus cornix. Einige Brutvögel.

Colymbus cristatus. Nistet an mehreren Stellen.

Colymbus fluviatilis. Brutvogel.

Fulica atra. Überall häufiger Brutvogel.

Rallus aquaticus. Wurde mehrmals beobachtet.

Anthus cervinus. Am 4-ten Mai ein St.

Sylvia curruca. Ziemlich häufig.

Columba oenas. Mehrmals gesehen.

An den hohen Steilwänden des gegenüber liegenden Szerémischen Ufers wurden folgende Arten als Brutvögel festgestellt:

Glaucidium noctuum.

Cerchneis tinnunculus.

Micropus apus.

Somateria mollissima újabb előfordulása hazánkban. 1915. szeptember 29-én Háromházán (Vasm.) a Rábán egy dunnaréce lövetett, mely a malomgát feletti csendes folyású vízen házi récékhez csatlakozott. A ritka vendég egyedül volt. A madár — öreg tojó — kitömve gyűjteményemben van.

Nádassy Kálmán.

Neueres Vorkommen von Somateria mollissima (L.) in Ungarn. Am 29. September 1915 wurde in Háromháza (Kom. Vas) auf dem Rábafluße eine Eiderente erlegt, welche sich auf dem Stauwasser oberhalb einer Mühlenwehr in Gesellschaft von Hausenten aufhielt. Der seltene Gast — ein altes Weibchen — war allein. Dasselbe befindet sich jetzt ausgestopft in meiner Sammlung.

Koloman v. Nádassy.

Intézeti ügyek.

Gyomortartalom-gyűjtemény. — Ingluviensammlung.

Hagyomány Drzső: 520 db — Stücke.

Az intézet gyomortartalom-gyűjteménye 1915. dec. 31-én 18.653 darabból áll.

Die Ingluviensammlung des Instituts zählt am 31. Dezember 1915 18.653 Stücke.

Csonttani gyűjtemény. — Osteologische Sammlung.

Gyarapodás — Zuwachs: 93 teljes csontváz — komplette Skelette.

ELŐFIZETÉS.

A *Magyar Királyi Ornithologiai Központ* folyóirata az

AQUILA

Megindította: HERMAN OTTÓ.

Szerkeszti: CSÖRGEY TITUSZ.

Megjelenik évente egy kötetben.

A folyóirat előfizetési ára a belföld számára 16 kor. (a k. m. Természettudományi Társulat és Országos Erdészeti Egyesület tagjai 10 koronáért kapják); a külföld számára 25 frank. Az előfizetési pénzek a «*Magyar Királyi Ornithologiai Központ, Budapest, II., Debrői-út 15.*» címére küldendők be.

A folyóiratot a tiszteleti és levelezőtagok, kik közölni való kéziratokat, vagy a könyvtár részére nyomtatványokat küldenek be, valamint a jelentéseiket rendszeresen beszolgáltató megfigyelők tiszteletpéldányul kapják.

PRÄNUMERATION.

Die Zeitschrift der *Königlich Ungarischen Ornithologischen Centrale*

AQUILA

Gegründet von: OTTO HERMAN

Redakteur: TITUS CSÖRGEY

Erscheint im Dezember.

Der Pränumerationspreis für einen Jahrgang beträgt für das Inland 16 Kronen, für das Ausland 25 Francs. Die Pränumerationsgelder sind an die «*Königlich Ungarische Ornithologische Centrale, Budapest, II., Debrői-út 15.*» einzusenden.

Ehren- und korrespondierende Mitglieder, die Manuskripte für die Zeitschrift oder Publikationen für die Bibliothek einsenden, dann die ständigen Beobachter, die ihre Berichte regelmässig einsenden, bekommen die Zeitschrift gratis.